

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Філологічний факультет
Кафедра історії та культури української мови

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНИХ ГІМНІВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

здобувач другого рівня вищої освіти
ОПП «Українська мова та література»
спеціальності 035 Філологія

Боднар Юлія Сергіївна

Керівник: кандидат філологічних наук,
доцент **Бичкова Т. С.**

Рецензенти: кандидат філологічних наук,
доцент **Даскалюк О. Л.;**
кандидат філологічних наук,
доцент, старший науковий співробітник
Чернівецького літературно-меморіального
музею О. Кобилянської **Бродська Р. В.**

До захисту допущено:

протокол засідання кафедри №____ від _____ 2025 р.

Завідувач кафедри _____ проф. Наталія КОЛЕСНИК

Чернівці – 2025

АНОТАЦІЯ

Боднар Юлія Сергіївна

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНИХ ГІМНІВ УКРАЇНИ

Дослідження присвячене лінгвістиці тексту як одному з нових мовознавчих напрямів. Мета роботи – детальний аналіз творів «Ще не вмерла України», «Ой у лузі червона калина» та «Зродились ми великої години» за рівнями мовної ієрархії задля уналежнення цих текстів до національних пісень-славнів. У дослідженні поглиблено теоретичні засади лінгвістики тексту як науки, а також уперше на основі комплексного лінгвістичного аналізу визначено фонетичні, морфемно-словотвірні, лексичні, морфологічні, синтаксичні та стилістичні особливості національних гімнів. У результаті виокремлено ознаки досліджуваних текстів та доведено, що національні пісні-славні є різновидом гімну як особливого мовного жанру.

Ключові слова: *лінгвістичний аналіз тексту, мовний жанр, національний гімн, мовна ієрархія, фонетика, морфеміка, словотвір, лексикологія, морфологія, синтаксис, стилістичні фігури.*

ABSTRACT

Yuliia Bodnar

LINGUISTIC ANALYSIS OF THE NATIONAL ANTHEMS OF UKRAINE

The research is devoted to text linguistics as one of the emerging branches of modern linguistics. The aim of the work is to provide a detailed analysis of the works «Shche ne vmerla Ukrainy», «Oi u luzi chervona kalyna» and «Zrodylys my velykoi hodyny» at different levels of the language hierarchy in order to classify these texts as national anthems. The research deepens the theoretical foundations of text linguistics as a discipline and, for the first time, identifies the phonetic, morphemic-word-formation, lexical, morphological, syntactic, and stylistic features of national anthems based on a comprehensive linguistic analysis. As a result, the specific characteristics of the studied texts are outlined, and it is demonstrated that national anthems represent a subtype of the anthem as a distinct linguistic genre.

Keywords: *linguistic text analysis, linguistic genre, national anthem, language hierarchy, phonetics, morphemics, word formation, lexicology, morphology, syntax, stylistic figures.*

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Боднар Ю. С.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ГІМН ЯК ОБ’ЄКТ ДОСЛІДЖЕНЬ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ	10
1.1 Об’єкт, предмет та завдання лінгвістичного аналізу тексту	10
1.2 Мовний, мовленнєвий, літературний жанр	13
1.3 Поняття гімну. Історія створення та побутування українських пісень-славнів	18
1.4 «Ще не вмерла України», «Ой у лузі червона калина», «Зродились ми великої години» як зразки національних гімнів	24
Висновки до розділу 1.....	32
 РОЗДІЛ 2. ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНИХ ГІМНІВ НА ФОНЕТИЧНОМУ, МОРФЕМНО-СЛОВОТВІРНОМУ ТА ЛЕКСИЧНОМУ РІВНЯХ	33
2.1 Фонетичні особливості славнів	33
2.2 Морфемно-словотвірні ознаки текстів	40
2.3 Лексичні особливості гімнів	43
2.3.1 Лексико-семантичні групи слів у піснях-славнях	43
2.3.2 Роль синонімії та антонімії в змістовій організації гімнів.....	47
2.3.3 Лексика за походженням, активним та пасивним складом, сферою вживання та стилістичною диференціацією.....	50
Висновки до розділу 2.....	53
 РОЗДІЛ 3. ГРАМАТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОЗНАКИ НАЦІОНАЛЬНИХ ГІМНІВ	54
3.1 Морфологічний аспект лінгвістичного аналізу національних гімнів.....	54
3.1.1 Іменні частини мови	55
3.1.2 Дієслівні форми	59
3.1.3 Прислівник, службові частини мови, вигук	62

3.2 Синтаксичний аналіз національних славнів.....	64
3.3 Стилiстичні фігури та тропи	66
Висновки до розділу 3.....	69
 ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	75
ДОДАТОК.....	82

ВСТУП

Лінгвістика тексту – одна з нових галузей мовознавства, об'єктами досліджень якої є *мовний жанр* як категорія поділу текстів за їхніми фонетичними, морфемно-словотвірними, граматичними ознаками та *мовленнєвий жанр* як його конкретна реалізація під час спілкування. **Актуальність роботи** полягає в тому, що лінгвістичний аналіз тексту зараз є одним із провідних напрямів досліджень, а гімн як жанр та його різновид – національний славень, який на сьогодні постає втіленням історичної пам'яті та символом ідентичності народу, ще не були об'єктами досліджень в українському мовознавстві. У науковому дискурсі переважно аналізували гімн у літературознавчому аспекті або як історично-культурне явище, однак не звертали уваги на ті мовні засоби, за якими пісні-славні можна уналежнити до окремого різновиду текстів.

Здавна в українському культурному просторі побутувала велика кількість пісенних творів, які можна вважати гімнами (піснями-славнями). Вони уособлювали національну ідентичність, пробуджували патріотичні почуття, підтримували бойовий дух українців у часи випробувань. До таких текстів належить «Заповіт» Т. Шевченка (1845 р.), «Не пора» І. Франка (1880 р.), «Боже великий, єдиний» («Молитва за Україну») О. Кониського (1885 р.), «Нова Січ» Ю. Федьковича (1887 р.) та інші. Усі вони стали знаковими для різних поколінь українців.

Окрему групу становлять гімни, що побутували серед української еміграції, зокрема в США, Канаді, Бразилії, Аргентині. В умовах розлуки з батьківщиною ці пісні підтримували духовний зв'язок з рідною землею, допомагали зберегти національну самобутність та плекати українську культуру за кордоном. Прикладами таких творів є «За тебе, Україно» В. Щурата, «Журавлі» Б. Лепкого, «Для України живем» О. Грицяя.

Джерельною базою дипломної роботи стали дослідження Ф. Бацевича [2], Т. Єщенко [21], І. Кочан [35, 36], І. Лепші [42], Ф. Погребенника [50], О. Селіванової [57], Т. Яблонської [74] та інших. Праці зазначених дослідників

дали змогу сформуванню теоретичного підґрунтя для аналізу гімну як особливого мовного жанру, а також визначити структурно-семантичні ознаки та стилістичні особливості національних пісень-славнів.

Мета дослідження – лінгвістичний аналіз українських гімнів за рівнями мовної ієрархії задля уналежнення текстів «Ще не вмерла України», «Ой у лузі червона калина», «Зродились ми великої години» до національних пісень-славнів як одного з різновидів мовного жанру гімну.

Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких **завдань**:

- 1) окреслити теоретичні засади лінгвістики тексту;
- 2) з’ясувати специфіку гімну як мовного жанру;
- 3) дослідити історичні витоки українських національних славнів, визначити ознаки цих текстів;
- 4) проаналізувати тексти «Ще не вмерла України», «Ой у лузі червона калина» та «Зродились ми великої години», зокрема їхні фонетичні ознаки, морфемну структуру та словотвірні моделі деяких слів, лексичний склад, морфологічні особливості, синтаксичну організацію, стилістичні особливості;
- 5) на підставі проведеного лінгвістичного аналізу визначити специфічні риси національного славня як одного з різновидів мовного жанру гімну.

Об’єкт дослідження – тексти українських національних пісень-славнів як різновиду особливого мовного жанру гімну.

Предмет дослідження – одиниці усіх рівнів мовної ієрархії (фонетичні, морфемно-словотвірні, лексичні, морфологічні та синтаксичні), а також стилістичні особливості в аналізованих славнях.

Під час лінгвістичного аналізу застосовано різні **методи дослідження**. Шляхом аналізу та синтезу в текстах досліджено одиниці різних мовних рівнів та узагальнено здобуті результати задля уналежнення творів до національних пісень-славнів. Описовий метод з елементами порівняльного аналізу допоміг виявити спільні риси та відмінності в текстах на основі ґрунтовного аналізу фонетичного, морфемно-словотвірного, лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів. Кількісний критерій використано для визначення

частотності уживання мовних одиниць, зокрема на фонетичному рівні. Структурний метод був застосований для встановлення відношень між мовними одиницями в піснях-славнях, а семантико-стилістичний – для виявлення і дослідження засобів вираження мовної експресії, що формують патріотичний зміст гімну.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в дослідженні поглиблено теоретичні засади лінгвістики тексту як науки, зокрема уточнено поняття *мовний* і *мовленнєвий жанри*, а також на основі комплексного лінгвістичного аналізу вперше здійснено спробу виокремити національний славень як різновид мовного жанру гімну.

Теоретичне значення роботи визначається тим, що отримані результати можна, на наш погляд, уважати певним внеском у такі галузі мовознавчої науки, як лінгвістика тексту, жанрологія, а також лінгвостилістика. Дослідження формує підґрунтя для подальших наукових розробок у зазначених напрямках лінгвістики.

Практичне значення полягає в можливості використання матеріалів та результатів дослідження під час викладання курсів сучасної української мови, лінгвістичного аналізу тексту, стилістики, лінгвокультурології та інших дисциплін, а також для розробки методичної та навчальної літератури.

Апробація роботи. Результати дослідження опубліковано в збірниках Студентських наукових конференцій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича 2023, 2024, 2025 років [7–9], апробовано під час міжнародних наукових конференцій «Język, literatura i kultura ukraińska w czasie wojny: wyzwania i perspektywy» (травень, 2025 р.), «Українські та інослов'янські лінгвістичні студії в історичному аспекті: від витоків до сьогодення» (жовтень, 2025 р.), а також на засіданнях наукового гуртка кафедри історії та культури української мови.

Структура роботи. Дипломна робота містить вступ, три розділи (розділ 1 – «Гімн як об'єкт досліджень лінгвістики тексту»; розділ 2 – «Лінгвістичний аналіз національних гімнів на фонетичному, морфемно-

словотвірному та лексичному рівнях», розділ 3 – «Граматичні та стилістичні ознаки національних гімнів»), висновки, список використаної літератури та додаток.

Загальний обсяг роботи – 93 сторінки, із яких основна частина становить 74 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ГІМН ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕНЬ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ

Лінгвістика тексту (лінгвістичний аналіз тексту, граматики тексту, теорія тексту, транслінгвістика, текстолінгвістика) як напрям досліджень виокремлюється в 60-ті роки ХХ ст. в європейському та американському мовознавстві, хоча її витoki вбачають ще в Стародавній Греції та Римі. Але ґрунтовне вивчення тексту почалося раніше, ніж виникла ця дисципліна. Початки лінгвістики тексту пов'язують із сімома ознаками текстуальності Р. де Богранда і В. Дресслера, ґрунтовними працями О. Потебні, Ш. Баллі, Л. Булаховського та інших.

В Україні розвиток цього напрямку досліджень пов'язаний із Ф. Бацевичем, А. Загнітком, І. Кочан, М. Кочерганом, Л. Мацько та іншими. Завдяки їхнім ґрунтовним напрацюванням у галузі лінгвістики тексту за останні десятиліття з'явилася низка наукових, навчально-методичних праць, словопоказчиків і словників творів письменників [див: 2, 24–26, 36, 37, 45].

1.1 Об'єкт, предмет та завдання лінгвістичного аналізу тексту

Лінгвістика тексту – це наука, що вивчає текст як зв'язну та цілісну одиницю, зокрема його структурно-граматичну та семантично-змістову організацію, комунікативну спрямованість, текстові категорії, основні серед яких – цілісність (когерентність) і зв'язність (когезія). Така багатоаспектність вивчення тексту пов'язана з різними науковими підходами.

Серед теоретичних розробок у цій галузі варто згадати «Лінгвістику тексту» А. Загнітка, який у своїй праці аналізує елементи та функції текстів, виокремлює основні напрями лінгвістичного аналізу, досліджує типи мовлення (опис, розповідь, роздум та змішані різновиди), своєрідність різних стилів тощо [24]. Також ґрунтовною є «Лінгвістика тексту» Ф. Бацевича та І. Кочан: у роботі визначено основні ознаки тексту, його співвідношення з поняттями *дискурс*, *контекст*, *твір*; виокремлено чимало текстових категорій

(категорія зчеплення, інтегративності, прогресії, стагнації, часу і простору тощо), розглянуто питання породження та сприйняття висловлювань [3].

Основою для практичного лінгвістичного аналізу національних гімнів стала праця «Лінгвістичний аналіз тексту» І. Кочан. У навчальному посібнику вміщено розгорнуту методику опрацювання текстів на всіх мовних рівнях, а також подано чимало зразків аналізу фонетичних, лексичних, словотвірних, морфологічних, синтаксичних і стилістичних особливостей художнього, наукового, публіцистичного та офіційно-ділового стилів [35].

Отож лінгвістика тексту є гуманітарною наукою, яка має свій об'єкт, предмет і завдання та активно розвивається в останні десятиліття. В енциклопедії «Українська мова» зазначено, що «лінгвістичний аналіз тексту – аналіз будь-якого тексту як продукту мовно-розумової діяльності людини із застосуванням лінгвістичних методів і прийомів з метою виявлення його структурно-сміслової єдності, комунікативної спрямованості та інтерпретації упорядкування смислу» [67, с. 314]. Як бачимо, текст для лінгвістичного аналізу постає результатом мовленнєвої та мисленнєвої діяльності людини.

Схожий погляд на цей напрям наукових досліджень має дослідниця Т. Єщенко, яка до того ж зауважує про вивчення текстових категорій: «Лінгвістичний (лат. *lingua* – мова) аналіз тексту – галузь мовознавства, об'єктом вивчення якої є текст; аналіз тексту, покликаний віднаходити та описувати систему його категорій, визначати своєрідні мовні складники змісту та форми, висвітлювати різновиди зв'язків між окремими частинами та усталеними правилами вираження й експлікації цих зв'язків» [21, с. 9].

За А. Загнітком, лінгвістика тексту як наука – це «галузь мовознавства, що вивчає правила побудови, організації тексту (ширше – зв'язного мовлення), комунікативні різновиди тексту, зумовлені текстоутворювальними функціями мовних одиниць і орієнтацією повідомлення на певного адресата» [26, с. 151].

Грунтовним є також визначення О. Селіванової, яка акцентує увагу на комплексному характері цієї дисципліни: «Лінгвістика тексту є галуззю

мовознавства, яка вивчає семіотичну, структурно-граматичну, семантико-змістову, комунікативно-прагматичну організацію текстів, їхню категорійну систему й мовні засоби її репрезентації, а також процеси продукування, розуміння й інтерпретації текстів у семіотичному універсумі культури» [57, с. 482]. Як бачимо, дослідниця звертає увагу на нові підходи до вивчення тексту, адже фіксує не тільки структурно-змістові ознаки такої мовної одиниці, а й розглядає цей об'єкт у контексті культури. Тобто текст під час лінгвістичного аналізу постає як явище, що може відображати звичаї та цінності певної групи населення зокрема чи народу загалом. Уважаємо, що сьогодні цей лінгвокультурологічний підхід є надзвичайно важливим для повноцінної інтерпретації будь-якого жанру.

Об'єкт та предмет лінгвістики тексту теж по-різному інтерпретують дослідники. За О. Селівановою, «об'єктом лінгвістики тексту є тексти, а предметом їхня організація й функціональна природа» [57, с. 482]. Водночас, на думку С. Форманової, «предметом лінгвістичного аналізу тексту є виділення й характеристика системи рівневих мовних одиниць, наявних у творі» [69, с. 270].

Більш розгорнуте визначення пропонує Т. Єщенко. Об'єктом лінгвістики тексту дослідниця вважає «науковий, конфесійний, епістолярний, офіційно-діловий, публіцистичний і художній тексти, а також усний виступ, діалог тощо» [21, с. 9]. Науковиця зауважує, що досліджувати можна не лише художній твір, який традиційно найчастіше був у центрі уваги наукових розробок ХХ ст., а й будь-який інший текст незалежно від його стилю або жанру.

Предметом лінгвістики тексту Т. Єщенко визначає «зв'язний текст і моделі побудови зв'язного мовлення, а також інтегрування тексту лінгвоодинаціями різного рівня: фонетичного, лексичного, граматичного тощо, надання характеристики текстотвірним засобам (лексичні та синтаксичні повтори слів, певний порядок слів, чергування речень і под.) та

змістовим категоріям (зв'язність, смислова рівновага мовних компонентів, акцентування на домінувальному елементі тексту та ін.)» [21, с. 9–10].

Лінгвістичний аналіз тексту як наука має свої завдання. За І. Кочан, одне з них полягає в тому, щоб «виявляти на основі комплексного лінгвістичного аналізу систему співфункцій усіх мовних одиниць та їх категорій, що беруть участь у створенні системи образів у певному тексті чи його стильового і стилістичного оформлення» [35, с. 18]. До того ж ця наука може вивчати функціонально-комунікативні та прагматичні особливості різних жанрів, виявляти зв'язок аналізованих творів із культурою певного народу.

Отже, лінгвістика тексту як галузь мовознавства спрямована на комплексний підхід до вивчення текстів різних стилів і жанрів. Її об'єктом можуть бути не лише художні, а й публіцистичні, наукові, офіційно-ділові, релігійні та інші тексти. Предметом лінгвістичного аналізу вважаємо мовні одиниці різних рівнів (фонетичного, морфемно-словотвірного, лексичного, фразеологічного, морфологічного, синтаксичного), які беруть участь у побудові зв'язного тексту, передають його зміст, стилістично оформлюють та реалізують комунікативні інтенції автора.

1.2 Мовний, мовленнєвий, літературний жанр

У мовознавстві жанр є об'єктом лінгвістичної генології – розділу «комунікативної лінгвістики, що досліджує жанри мовлення; напрям сучасного мовознавства, об'єктом студіювання якого постають структурно-семантичні, соціолінгвістичні, культурологічні особливості мовленнєвих жанрів» [25, с. 148]. Він як одна з категорій тексту є складним і багатограним поняттям та має міждисциплінарний характер. Термін *жанр* вживається в різних сферах: у літературі, музиці, образотворчому мистецтві, кінематографії, журналістиці, а також у лінгвістиці. У Словнику української мови в 20 томах подано три визначення жанру: 1) вид творів у галузі мистецтва чи літератури, що характеризується певними сюжетними та стилістичними ознаками;

2) живопис на побутові теми; картина побутового сюжету; 3) *перен.* стиль, манера [62].

Для лінгвістичного аналізу тексту поняття *жанр* є так само актуальним, адже кожна сфера використання мови формує власні відносно сталі висловлювання, що відрізняються темою, метою й суспільними функціями. Як наслідок, жанр тісно пов'язаний із багатозначним поняттям *дискурс*, яке наразі «розглядається з погляду найрізноманітніших аспектів: і як комунікативний процес, і як текст, і як система, і як комунікативна подія» [34, с. 124]. У сучасних дослідженнях виокремлюють різні типи дискурсів: розмовно-побутовий, політичний, юридичний, науковий, освітній, релігійний, рекламний тощо. Кожен із них формує власний набір жанрів, які відповідають його комунікативним намірам та умовам функціонування.

Зауважимо, що до висловлювань уналежнюємо як усні, так і писемні. Вони можуть бути різні за обсягом: малі (привітання, подяка, вибачення, репліка діалогу), середні (оповідання, наукова чи публіцистична стаття, заява) та великі (роман, епопея, дисертація, закон). До того ж виокремлюють жанри *первинні* та *вторинні* [45, с. 210].

Також жанр можна розглядати як будь-яке стале висловлювання, що відображає типові моделі комунікації в суспільстві. У такому аспекті особливості жанру залежать від різних чинників, зокрема адресанта і адресата спілкування, їхніх інтенцій, часу і місця комунікації, а також пресупозиції (вона визначає спільний обсяг знань і очікувань учасників спілкування).

Останнім часом з'явилися праці, пов'язані з лінгвістичним аналізом різних жанрів і стилів. Про особливості поетичного тексту пише Т. Вавринюк. На думку мовознавиці, слово в такому творі «набуває максимальної об'ємності смислів як асоціативних, так і зумовлених його семантичною структурою» [10, с. 83]. Як зразок Т. Вавринюк наводить лінгвістичний аналіз тексту «Яблука дозріли, яблука червоні!» М. Рильського [10, с. 84–86].

Лексичний рівень слов'янських гімнів аналізує польська дослідниця А. Нев'яра, яка розглядає тексти в контексті лінгвокультурології за лексико-

семантичними ознаками та пише про значення ключових слів пісень-славів. На думку дослідниці, окремі назви понять в цьому жанрі можна розглядати як елементи культурних цінностей, що відображає орієнтири певного народу [75].

Дотичними до лінгвістики тексту є праці з лінгвостилістики. Зокрема варто згадати статтю «Стилістичний аналіз художнього тексту за мовними рівнями» О. Калити, яка на основі уривку оповідання «Студент» В. Винниченка демонструє системний підхід до аналізу художнього тексту: авторка розглядає мовні рівні (фонетичний, морфемно-словотвірний, лексико-фразеологічний, морфологічний, синтаксичний) через призму стилістики й показує, як різні одиниці реалізують експресивні та комунікативні функції твору [30].

Публіцистика є об'єктом вивчення С. Поворознюк: науковиця аналізує текст «Обов'язки перед народом і батьківщиною» І. Драча й фіксує насамперед лексичні та морфологічні характеристики, притаманні цьому стилю мовлення. Авторка зазначає, що публіцистичний текст поєднує інформативність із виразністю, тому добір мовних засобів у ньому спрямований не лише на передачу фактів, а й на формування певної громадянської позиції в читачів та вплив на адресата [49].

Особливості мовних засобів офіційно-ділового стилю досліджує О. Пасічна. Авторка аналізує передусім такі рівні: лексичний (канцелярська термінологія, мовні штампи, обмежене вживання синонімів, омонімів та паронімів і, навпаки, активне використання антонімів) та морфологічний (віддієслівні іменники, переважання відносних прикметників, інфінітиви, складні прийменники тощо) [48].

Зважаючи на активний розвиток в останні десятиліття лінгвістичного аналізу тексту як науки та навчальної дисципліни, у працях науковців фіксуємо використання двох термінів – *мовний жанр* і *мовленнєвий жанр*, які часто вживають непослідовно, що зумовлює проблему в термінології.

Зокрема Л. Мацько у своїй праці зі стилістики вживає поняття *мовні жанри* [45, с. 210]. Водночас Ф. Бацевич використовує термін *мовленнєвий жанр*, що більше відповідає комунікативному аспекту. На думку дослідника, це поняття позначає «типовий спосіб побудови мовлення в конкретній ситуації, призначений для передавання певного змісту; розгорнута мовленнєва побудова, що складається з певної кількості мовленнєвих актів, у яких комунікативний намір кожного мовця підпорядкований його стратегії і тактиці» [2, с. 9]. Тобто мовленнєвий жанр – це специфічна форма висловлювання, яка має відповідні структурні характеристики та застосовується в певних комунікативних ситуаціях.

А. Загнітко наводить два визначення терміна *мовленнєвий жанр*: 1) «одиниця мовленнєвої системи, інваріант вербальної комунікації, що характеризується спільністю тематичного змісту, композиційно-структурних, інтенційно-прагматичних, стилістичних та інших ознак; типовий спосіб побудови мовлення в конкретній ситуації, призначений для передавання певного змісту; розгорнута мовленнєва побудова, що складається з певної кількості мовленнєвих актів, у яких комунікативний намір кожного мовця підпорядкований його стратегії й тактиці; усталений у конкретній ситуації і призначений для передавання певного змісту типовий спосіб побудови мовлення; 2) сукупність мовленнєвих текстів або висловів, об'єднаних однаковим використанням стилістичних засобів мови» [25, с. 282].

На нашу думку, у межах лінгвістики тексту важливо розрізняти терміни *мовний жанр* і *мовленнєвий жанр*. Уважаємо, що перший термін об'єднує тексти, які мають схожі фонетичні, морфемно-словотвірні, лексичні, морфологічні, структурно-синтаксичні та стилістичні особливості, що склалися історично під впливом культурних, соціальних та комунікативних чинників. Він існує як усталена потенційна модель, на основі якої можна створити тексти того самого типу. Під час аналізу такого жанру варто насамперед звертати увагу на його будову й на семантику у тексті мовних одиниць різних рівнів.

Водночас *мовленнєвий жанр*, з іншого боку, є конкретною реалізацією мовного жанру під час спілкування. У такому аспекті варто аналізувати елементи комунікативної ситуації: мету мовця, адресата, адресанта, хронотоп (час і місце), пресупозицію (фонові знання учасників спілкування) тощо.

Важливо також відрізнити ці поняття від *літературного жанру*, який, на відміну від мовного і мовленнєвого, розглядають переважно в ролі естетичного явища. Це категорія літературознавства, що стосується переважно художніх творів і відображає специфіку їхньої форми, змісту, композиції, образної системи, тематики тощо. До таких жанрів належать тексти всіх родів літератури (лірики, епосу, драми), зокрема оповідання, поема, роман, новела тощо. А художнє слово, як відомо, виконує передусім естетичну функцію, слугує способом мистецького бачення дійсності й реалізує авторський художній задум.

Так, мовні та літературні жанри мають і спільні, і відмінні характеристики, що зумовлює потребу в їхньому чіткому розмежуванні. Об'єднує ці поняття те, що в будь-якому разі об'єктами досліджень науковців є тексти, створені за певними структурними та змістовими принципами, із власною тематикою, композицією та функціями в суспільстві. В обох випадках жанр виступає формою впорядкування людського досвіду, соціальної комунікації та творчого вираження.

Проте відмінності між ними визначаються різною природою об'єкта дослідження: мовний жанр в контексті лінгвістичної генології може належати до будь-якого стилю (наукового, офіційно-ділового, релігійного та інших). Відповідно гімн, який є об'єктом нашого дослідження, можна розглядати і як літературний жанр (визначати його віршовий розмір, тему, мотив, систему образів), і як мовний жанр (робити його звуковий аналіз, виокремлювати лексеми, притаманні цьому типу тексту, аналізувати найбільш уживані граматичні форми та синтаксичні конструкції тощо). Водночас гімн як мовленнєвий жанр виконує різні комунікативні функції (ідентифікаційну, консолідаційну, репрезентативну тощо), спрямовані на певного адресата.

1.3 Поняття гімну. Історія створення та побутування українських пісень-славнів

Гімн як жанр «еволюціонував із емоційних культових пісень, завершуваних молитвою до вшановуваного божества в Єгипті, Месопотамії, Ірані, Індії» [31, с. 226]. В античній Греції такий текст мав обов'язкові три частини: «заклик-звертання до божества, прославлення та звеличування його, поєднане з переказом міфу про нього, молитовне прохання допомогти». Із часом специфіка гімну у світі розширилася: такі тексти створювали не тільки для ушавлення богів, а й для возвеличення якоїсь події, видатної особи.

Слово *гімн* походить від давньогрецького ὕμνος (*hýmnos*) – хвалебна пісня. В українському мовному просторі побутують також його синонімічні відповідники *славень* або *пісня-славень*, що акцентують увагу на основній функції таких текстів – ушавлення когось або чогось (держави, народу, діяча, ідеї тощо).

Із часів античності цей жанр набув великого тематичного розмаїття: прославлення богів, свят, громадських діячів, народних героїв, а згодом – держави задля вираження національних цінностей. Отож упродовж століть з'явилися гімни релігійні, військові, революційні, партійні, державні та інші. Гімн трансформувався, але незмінною залишилася його основна мета – возвеличувати когось або щось та викликати піднесене емоційне сприйняття в слухачів і позитивне ставлення до оспівуваного в тексті об'єкта.

Славень вирізняється серед інших текстів насамперед високою урочистістю та експресивністю, чіткою ритмічною та строфічною організацією задля музичного супроводу та легшого запам'ятовування твору. Структура кожного гімну також містить низку ознак, що вирізняють його серед інших жанрів. Зазвичай славень має чітку композицію, зокрема вступ, основну частину (куплети) та рефрен. Приспів або останній рядок такого вірша виконує емоційну функцію та підсилює провідний мотив тексту. А вживання в цьому жанрі абстрактної лексики, звертань, використання різних

стилістичних фігур та тропів (анафор, інверсій, метафор, епітетів та ін.) надає гімну піднесеного тону.

В Україні ознаки гімнів убачаємо ще в XI–XII ст. у текстах писемних пам'яток періоду Київської Русі, зокрема в «Повісті минулих літ», Київському літописі й у найдавнішій пам'ятці оригінальної літератури – у «Слові про Закон та Благодать» митрополита Іларіона [31, с. 176]. Наприклад, у «Повісті минулих літ» міститься текст уславлення князя Володимира Великого та Ярослава Мудрого: *«Отець бо його Володимир землю зорав і розм'якишив, себто хрещенням просвітив, а сей великий князь Ярослав, син Володимирів, засіяв книжними словами серця віруючих людей, а ми пожинаєм, учення приймаючи книжнеє»* [14]. Ознаки пісень-славнів мають також пам'ятки писемності XIII–XIV ст., зокрема «Слово надгробне митрополиту Кипріану» Григорія Цамблака, Галицько-Волинський (похвала Данилу Галицькому та Володимирі Васильковичу), Західноруський (славень Вітовту), Короткий київський (похвала Костянтину Острозькому) літописи [31, с. 176].

Згодом, у добу Бароко, роль пісень-славнів в Україні виконував панегірик – урочистий поетичний твір, основна мета якого – звеличення певної особи, події чи ідеї. На відміну від киеворуських джерел, ці тексти були віршованими, як і сучасний гімн. Центральними постатями в панегіриках могли бути українські політичні та релігійні діячі, як-от: Костянтин Острозький, Петро Конашевич-Сагайдачний, Петро Могила, згодом – Лазар Баранович, Богдан Хмельницький, Іван Мазепа та інші [23, с. 79]. Наведемо рядки з панегірику на герб князя Костянтина Острозького «Зри сія знаменія княжате славнаго» XVI ст. Автором твору є Г. Смотрицький, який бажає князю гарної долі та возвеличує його за подвиги:

*Зри сія знаменія княжате славнаго,
их же содержит дом его от вѣка давнаго,
И разумѣй, яко не туне и не без причины,
о чом властнѣи и ширеи повѣсть ти кто иный.*

*Но яко достоин дѣлатель своя заплаты,
не щадяще здравія никоея утраты,
Крѣпко побѣждал различных сопостат полки
и разгонял с короны драпѣжныя волки.*

(повний текст див. у Додатку)

Гімн і панегірик є невеликими за обсягом, віршованими, урочистими та емоційно наснаженими творами, що свідчить про певну подібність цих жанрів. Але якщо перший (наприклад, державний гімн) в контексті сьогодення переважно спрямований на прославлення держави, утвердження патріотизму й національного духу, то бароковий твір традиційно звеличує конкретну історичну чи духовну особу. Проте в обох випадках маємо виразну урочистість, що реалізується через подібні мовні засоби.

Одним із ключових образів цього жанру є *ворог*, який протиставляється мужності князя (*Крѣпко побѣждал различных сопостат полки*). У панегірику домінують абстрактні іменники (*заплаты, здравія, утраты*), які позначають духовні цінності. До того ж фіксуємо активне використання дієслів (*побѣждал, разгонял, содержит*), а також прикметників, які додають рядкам образності (*давнаго, славнаго, драпѣжныя, различных*). Щодо синтаксичної організації панегірику характерні складні, переважно безсполучникові конструкції. Також такий текст має розгалужену систему тропів: епітети, метафори, порівняння, що створюють піднесений тон і демонструють авторське ставлення до зображуваного (детальніше про порівняльний лінгвістичний аналіз гімну й панегірику див. у нашій публікації [8]).

У XIX ст., у добу Романтизму та національного відродження, в українській літературі з'являється чимало текстів, які можемо вважати славами. Вірш «Заповіт» Тараса Шевченка, згодом – «Не пора» та «Вічний революціонер» Івана Франка мають ознаки гімну, зокрема чітку структуру, ритміку, закличний характер, до того ж згодом ці твори були покладені на музику. Основні мотиви віршів – возвеличення України, уславлення ідеї

свободи, національної гідності (тексти всіх аналізованих та згаданих у роботі гімнів подаємо в *Додатку*):

Хай пропаде незгоди проклята мара!

Під України єднаймося прапор! (І. Франко, «Не пора»)

У 1848 році Іван Гушалевич написав твір «Мир вам, браття». Текст став символом «Весни народів» та гімном Галичини. Недарма про твір згадував І. Франко у своїй статті, зазначивши, що ця пісня була «девізом русинів, їх національним гімном, здобула собі відразу широку популярність, була навіть окремою карткою видана і роздана в Празі руською делегацією на слов'янський з'їзд іншим представникам слов'янства, присутнім на тім з'їзді» [69, с. 10].

Згодом, 1862 року, з'явився гімн «Ще не вмерла Україна» П. Чубинського, незадовго вірш поклав на музику М. Вербицький. Існує кілька версій щодо походження твору: за першою, П. Чубинський на одному із зібрань слухав сербську патріотичну пісню, і це стало поштовхом до написання тексту (для порівняння наведемо рядки: *срце бије и крв лије за своју слободу – душу њ тіло ми положим за нашу слободу*). За іншою думкою, на створення славня вплинула польська пісня «Jeszcze Polska nie zginęła», або «Мазурка Домбровського» [6].

Уперше вірш «Ще не вмерла Україна» надруковано 1863 року в галицькому журналі «Мета», а з музикою М. Вербицького твір став загальновідомим на усіх українських землях. Наприкінці XIX – на початку XX ст. текст П. Чубинського був частиною фольклору та виконував роль національного символу: з'явилося чимало версій цього тексту та перекладів, його часто співали на різних урочистостях, а згодом вірш став гімном Української Народної Республіки, звучав під час ухвалення універсалів, на офіційних зустрічах, зокрема під час Акту Злуки УНР і ЗУНР. У радянський період пісню заборонили через так званий «буржуазний націоналізм». Як зазначає Я. Верменич, «авторство вірша “Ще не вмерла Україна”, який став текстом національного гімну УНР, в радянські часи дамокловим мечем висіло

над іменем Чубинського, перешкоджаючи об'єктивній оцінці його спадщини» [11, с. 202].

Славнем став і вірш «Нова Січ» Ю. Федьковича, назва якого означає, що українці обов'язково створять свою незалежну державу (Нову Січ). Уважаємо, що текст має відчутний вплив твору П. Чубинського:

*Ще не вмерла Україна,
Не задавлять люде.*

Духовною піснею-славнем є написаний 1885 р. вірш «Боже великий, єдиний» О. Кониського. Цей твір став своєрідною молитвою українського народу за долю своєї батьківщини. У наведених рядках автор звертається до Бога з проханням оберігати Україну, а слова гімну утверджують віру та національну єдність українців, їхню любов до рідної землі:

*Молимоь, Боже єдиний,
Нам Україну храни,
Всі Свої ласки, щедроти
Ти на люд наш зверни!*

Як відомо, на початку ХХ ст. чимало українців перебувало в еміграції, і за кордоном вони теж створили свої гімни. Пісні «За тебе, Україно» В. Щурата, «Для України живем» О. Грицяя, «Чуєш, брате мій» («Журавлі») Б. Лепкого «побутували в середовищі українських громад, що гуртувалися в Сполучених Штатах Америки, в Канаді, Аргентині, Бразилії, Голландії та Бельгії, куди масово виїздили українці, аби знайти кращу долю для себе особисто, задля заробітку» [42, с. 43]. Піснею-славнем упродовж 1919–1938 рр. серед українців в еміграції та на деяких територіях Закарпаття також був текст «Я русин бил» Олександра Духновича.

Особливим є гімн «Ой у лузі червона калина», який має глибокий зв'язок із козацькими піснями. Один із варіантів цього твору з'явився незадовго до Першої світової війни: у 1913 р. в умовах зростання національно-визвольних прагнень українців на Галичині оновлено виставу «Сонце руїни» у львівському театрі товариства «Руська Бесіда» за однойменною трагедією

В. Пачовського. «Тогочасний режисер та художній його керівник Степан Чарнецький (1881–1944) замінює історичну пісню «Гей не дивуйтесь, добрії люди», яку в оригіналі виконує хор війська, на текст із зачином “Ой у лузі червона калина”» [38, с. 709]. Для цього він використав останню строфу тексту «Розлилися круті бережечки» (XVII ст.), яка відображає боротьбу козаків з польсько-шляхетськими загарбниками. Отож, як зазначив Ф. Погребенник, «заклучна строфа цієї пісні дала початок <...> народнопоетичного тексту, що стосується іншого періоду визвольних рухів в Україні – боротьби за національну незалежність» [50, с. 52].

Уперше опублікував вірш (на той час були лише перші шість рядків) 1915 р. Ф. Колесса у збірці «Воєнні квартети». Згодом твір доповнювали та видавали з новими рядками. Завдяки популярності п'єси «Сонце руїни» в містах Галичини та Буковини, глибокому зв'язку тексту «Ой у лузі червона калина» з українськими фольклорними традиціями та історією, пісня швидко набула значного поширення серед українців.

Чільне місце серед українських пісень-славнів посідає також текст «Зродились ми великої години» (1929 р.; текст належить О. Бабію, а музика, ймовірно, – О. Нижанківському, адже твір був надрукований уперше без вказівки композитора). Це гімн Організації українських націоналістів (ОУН), згодом – Української повстанської армії (УПА). На думку авторів збірки «Співаник УПА», на відміну від пісень Українських січових стрільців (УСС), «у піснях УПА, в їх мелодіях і змісті більше бадьорості, більше бойового духу, мужності, відваги, героїзму, безмежної відданості великій справі та незламної віри в кінцеву перемогу української правди. В них бачимо постаті борців української революції – бійців і командирів УПА та підпільників-революціонерів» [61, с. 6].

Упродовж радянського періоду офіційним гімном УРСР був твір П. Тичини «Живи, Україно, прекрасна і сильна». Цей текст мав виразне ідеологічне спрямування, оскільки мета цієї пісні – прославляти комуністичну партію.

Незадовго до здобуття української незалежності, у 1987 р., з'явився ще один славень – «Україно» Т. Петриненка. У пісні виразно звучать мотиви любові до батьківщини, синівської відданості та усвідомлення особистої відповідальності кожного за долю держави:

*Україно, Україно,
Після далечі доріг
Вірне серце твого сина
Я кладу тобі до ніг!*

Також наприкінці ХХ ст. знову набуло популярності виконання «Ще не вмерла Україна», зокрема під час фестивалю «Червона рута», який уперше відбувся в Чернівцях у 1989 р. Перемогу в конкурсі здобув В. Жданкін: він публічно виконав пісню «Ще не вмерла Україна», що тривалий час була під заборобою. Але лише 2003 р. Верховна Рада ухвалила закон, за яким «Державним Гімном України є національний гімн на музику М. Вербицького із словами першого куплету та приспіву твору П. Чубинського» [51]. Щоправда, за ініціативою Л. Кучми перший рядок твору змінили: замість словоформи *Україна* ухвалили варіант *України*. Нині гімн «Ще не вмерла України» поряд із прапором та гербом є головним державним символом, що уособлює єдність, патріотизм і готовність українців відстоювати свободу та незалежність своєї держави.

1.4 «Ще не вмерла України», «Ой у лузі червона калина», «Зродились ми великої години» як зразки національних гімнів

Серед великого розмаїття пісень-славнів для лінгвістичного аналізу обрано три тексти: «Ще не вмерла України», «Ой у лузі червона калина» та «Зродились ми великої години». Це зумовлено їхньою національно-культурною значущістю, адже всі зазначені твори в різні періоди української історії виконували роль гімнів. Їх об'єднує спільна тематика боротьби за незалежність, героїзму та патріотизму, що дає змогу розглядати ці тексти як зразки національних гімнів.

Кожен із творів репрезентує окрему важливу історичну добу: «Ще не вмерла України» – період національного відродження XIX ст. і незалежну Україну XX–XXI ст.; «Ой у лузі червона калина» – час визвольних змагань початку XX ст., а також боротьбу Українських січових стрільців та Української повстанської армії, до того ж пісня стала національним символом після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році; пісня «Зродились ми великої години» пов'язана з діяльністю Організації українських націоналістів і була затверджена як її гімн.

На перший погляд, славні «Ще не вмерла України», «Ой у лузі червона калина» та «Зродились ми великої години» належать не до одного жанрового різновиду пісень-славнів, адже ці тексти були створені в різні історичні періоди й мали неоднакове призначення. Проте усі вони водночас є *національними* піснями-славнями. Пропонуємо національними гімнами називати невеликі віршовані твори, покладені на музику, які символізують спільноту (націю), що усвідомила власну ідентичність та прагне до державності або вже її здобула.

У наведеному вище визначенні використовуємо саме означення *національний*, а не *народний*, адже варто розмежовувати поняття *народ* і *нація*. Наприклад, І. Діптан, аналізуючи праці І. Лисяка-Рудницького, українського громадсько-політичного діяча XX ст., робить висновок, що ці терміни «співвідносні, проте не тотожні: “народ” – одиниця етнічна; натомість “нація” – явище політичне, а саме – спільнота людей, що самоусвідомила себе до потреби власного державного буття» [15, с. 73]. Наведемо також тлумачення з десятитомної «Енциклопедії історії України», де зазначено, що «нація – спільнота людей, об'єднана певною назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних і політичних. цінностей» [19, с. 348].

У контексті політології про деякі ознаки національного славня згадує у своїй статті О. Хорошилов. Науковець на основі дослідження 46 європейських офіційних гімнів виокремлює такі характеристики цих текстів: джерело

легітимації (виправдання права на існування), «ми-образ» спільноти, герої, уявна географія [71, с. 220–222].

Як зазначає І. Лепша, національний гімн «вшановує народ, <...>, прославляє у світі його самого, а разом і державу, створену ним (цим народом) на землі, освячує ідею цього народу, агітує за неї, цю високу ідею, згуртовує велелюддя навколо неї» [42, с. 19]. До того ж, на думку Ф. Погребенника, у цих текстах зібрано «думи і почуття народу, його найсокровенніші мрії й сподівання», адже такі гімни «прославляють невмирущість нашого народу, його віковічні поривання до волі, братерства, національної єдності» [50, с. 3].

Серед загальних ознак пісень-славнів національний гімн так само має віршовану форму, чітку строфічну організацію та відповідний музичний супровід, що забезпечує йому урочисте, піднесене звучання, виразну ритмічність, емоційність. Але водночас національний гімн (у порівнянні з іншими різновидами цього жанру) має специфічні ознаки, серед яких можемо назвати такі:

- центральним образом у тексті постає нація та її рідна земля (незалежно від наявності в народі офіційно визнаної держави);
- такий славень має ідейно-патріотичний зміст, спрямований на утвердження волі, свободи, гідності, єдності й соборності народу;
- гімн виконує об'єднавчу функцію для всього народу, згуртовуючи суспільство навколо спільної ідеї державності, здобуття незалежності, ушанування батьківщини тощо;
- такий твір не втрачає актуальності в різні історичні періоди.

Чільне місце серед аналізованих славнів посідає вірш *«Ще не вмерла України»* П. Чубинського, текст якого поклав на музику М. Вербицький. Саме цей твір став основою сучасного державного гімну України. Ключовим образом пісні є нація, тобто група людей, що усвідомлює свою самобутність. Як наслідок, вважаємо текст *«Ще не вмерла України»* національним гімном, оскільки він відображає спільну ідею боротьби за незалежність України та

утвердження української ідентичності, містить ідею національної єдності, волі й незалежності та упродовж десятиліть виконує об'єднавчу функцію для людей, незалежно від наявності в них офіційно визнаної держави.

А перший куплет та приспів цього твору можемо уналежнити до *державного славня* – офіційно затвердженого твору, що символізує державний суверенітет та лунає під час офіційних урочистих подій (громадських, освітніх, культурних заходів, пам'ятних дат, державних свят, церемоній нагородження, спортивних змагань, вшанування героїв тощо). Наведемо також інше визначення, за яким гімн – «урочистий хоровий музичний твір на слова символічно-програмового змісту, символ держави (поряд із прапором, гербом)» [31, с. 225]. Тут теж ідеться саме про державний гімн, адже зроблено акцент на його статусі як одного з офіційних атрибутів державності, що закріплений законодавчо.

Варто зауважити, що в повному тексті національного гімну «Ще не вмерла України» є такий рядок: *Станем, браття, в бій кривавий від Сяну до Дону*. Це є наслідком уявлень про кордони українських земель в другій половині XIX ст., коли П. Чубинський, працюючи в етнографічно-статистичній експедиції в Південно-Західний край та перебуваючи під впливом ідей українського національного відродження, осмислював Україну як історично-культурне ціле, що простягається від західних до східних кордонів українського етнічного розселення. Образи *Сяну* та *Дону* в цьому контексті не є політичною претензією на території Польщі та Росії, а радше символом єдності та широти українських земель у добу, коли державності не існувало, а територія була поділена між імперіями. Після здобуття незалежності офіційний гімн було скорочено до одного куплету й приспіву, щоб фіксувати лише ті рядки, які репрезентують державу в сучасних міжнародно визнаних межах [28].

До того ж упродовж останніх років з'явилося чимало різних пропозицій щодо змін тексту українського державного гімну, які, на думку їхніх авторів, мали би забезпечити його певне «покращення» чи «вдосконалення». Серед

уже реалізованих пропозицій – зміна флексії, що тягне за собою й зміну змісту: 2003 р. (за ініціативою Л. Кучми) у першому рядку тексту замість словоформи «*Україна*» затвердили варіант «*України*» [27, с. 26]. Прибічники такої зміни вважали, що «перший рядок твору П. Чубинського несе в собі певний негатив, оскільки містить (хоч і в опосередкованій формі) вірогідність сумної майбутньої долі української держави» [27, с. 55].

Натомість слухну думку щодо цього висловив депутат О. Канівець, який пропонував відновити в гімні первісну форму «*Україна*». Він стверджує, що «перегляд державного символу потребує ретельної всебічної підготовки і не повинен відбуватись ситуатійно, як реакція на швидкоплинні процеси у суспільстві, виходячи з непідкріпленої належним чином суб'єктивної позиції конкретної особи або групи осіб», адже гімн має зосереджувати увагу слухачів на державі й бути усталеним [27, с. 55].

Інші пропозиції виявляються у спробах адаптації тексту гімну до сучасних реалій шляхом часткових змін. Серед варіантів фіксуємо такі: «*Слава Богу, в Україні є і правда, і воля*» Д. Ветвицького [27, с. 37], «*Непоборним Борисфеном стала наша воля*» К. Ситника [27, с. 13], «*Процвітає України і слава, і воля*» А. Гудія [27, с. 95], «*Є у нашого народу і слава, і воля*» Б. Філяка [27, с. 94], «*Розквітає Україна і слава, і воля*» В. Шипка [27, с. 96] та багато інших.

Автори законопроектів про адаптації тексту гімну до сучасних реалій стверджують, що гімн «*Ще не вмерла України*» є песимістичним та застарілим, і «намагаються» зробити його сучасним та життєрадісним. Але знову ж таки не варто сприймати текст П. Чубинського настільки буквально, адже державний гімн насамперед – це символ, який не може змінюватися щоразу через суспільні обставини.

Водночас лунають твердження про невдалість, недоцільність вибору аналізованого тексту як державного гімну й пропозиції його заміни абсолютно іншими творами. М. Верес [27, с. 87], Я. Якимович [27, с. 92] та Ю. Буратчук [27, с. 94] пропонували зробити державним гімном «Молитву за Україну»

О. Кониського, а О. Колісник [27, с.92] та М. Дзюбінський [27, с. 94] – пісню «Україно» Т. Петриненка. На їхню думку, гімн має бути більш емоційним та об'єднувати всі національності, які проживають на території України.

Отож, було чимало пропозицій щодо повної заміни чи часткової редакції державного гімну України, але наразі жодна з них (окрім заміни словоформи «Україна» варіантом «України») не була затверджена.

Гімн *«Ой у лузі червона калина»* здобув популярність завдяки Українським січовим стрільцям, які були військовим формуванням у складі австро-угорської армії та тривалий час відстоювали національні інтереси українців на Галичині. Цей текст став для них піснею-славнем, що сприяло утвердженню твору як символу національно-визвольної боротьби. Через кілька десятиліть композиція не втратила актуальності: її активно використовувала Українська повстанська армія, для якої цей твір став важливим елементом культурної спадщини та духовної єдності під час протистояння з окупаційними режимами в Другій світовій війні.

Як наслідок, вважаємо, що пісня «Ой у лузі червона калина» в добу УСС та УПА була військовим славнем, адже виконувала функцію консолідації національних сил у часи збройних змагань українців. Вона постала на перетині давніх козацьких традицій і новітніх історичних обставин, набула статусу символу боротьби за державність, а завдяки УСС та УПА була утверджена як гімн, здатний підтримувати моральний дух воїнів.

У радянський період, особливо після Другої світової війни, твір було заборонено як «буржуазно-націоналістичний». Водночас він зберігався у пам'яті народу й у часи національного відродження знову набув актуальності, адже «колективне виконання пісні відіграє важливу інтеграційну, комунікативну й ідентифікаційну функції, оскільки надихає й вмотивовує усі прошарки української спільноти до об'єднання не тільки у фізичну, але й у культурно-ментальну боротьбу з жорстоким російським агресором» [38, с. 708].

Пісня актуалізувалася і в наш час: після повномасштабного вторгнення Росії в Україну текст «Ой у лузі червона калина» звучить із вуст військових і

цивільних, зокрема під час громадських заходів, зокрема концертів, фестивалів, спортивних чи освітніх подій тощо як на батьківщині, так і за кордоном. Завдяки численним сучасним музичним обробкам, творчим інтерпретаціям українських виконавців та активному поширенню пісні в соціальних мережах пісня утвердилася водночас як своєрідний національний славень українців у XXI столітті. «Отож очевидною є друга хвиля фольклоризації пісні, що стає гімном нескореного українського народу, символом боротьби і протесту» [38, с. 708]. Тому вважаємо пісню «Ой у лузі червона калина» початково прикладом військового, а згодом – також національного гімну, адже твір став об'єднавчим чинником для українців у різні історичні епохи.

Текст *«Зродились ми великої години»* доцільно розглядати, з одного боку, як партійний гімн, з іншого – як військовий, адже з часом він змінив свій статус та функції. Спочатку пісня була затверджена як гімн ОУН у 1932 р., репрезентувала ідеологічні засади й програму цієї політичної організації, а отже, мала ознаки партійного гімну. Згодом, у роки Другої світової війни, текст виконував роль військового гімну Української повстанської армії, відображаючи її бойовий дух, готовність до жертвності та прагнення до національного визволення [57].

Пісня не втратила актуальності й досі, адже з початку російського вторгнення у 2014 р. її співають українські військові, актори, блогери та навіть маленькі діти. До того ж у 2018 р. під час урочистих заходів з нагоди Дня незалежності України слова твору стали офіційним «Маршем нової армії» за ініціативи О. Скрипки, тобто офіційним військовим славнем, що символізує спадкоємність українських визвольних традицій і водночас консолідує сучасне військо навколо ідеї боротьби за незалежність. Оригінальний текст ОУН скоротили (залишили чотири строфи з шести) та замінили деякі слова, порівн.:

<i>Веде нас в бій борців упавших слава –</i>	<i>Веде нас в бій героїв наших слава.</i>
<i>для нас закон найвищий та наказ:</i>	<i>Для нас закон найвищий то наказ:</i>
<i>Соборна Українська Держава –</i>	<i>«Соборна Українська є держава –</i>
<i>вільна, міцна, від Сяну по Кавказ.</i>	<i>Одна навік: від Сяну по Кавказ».</i>

(оригінальний текст)

(змінений текст)

Вважаємо, що в контексті сьогодення пісня «Зродились ми великої години» є й національним славнем, оскільки його зміст, як і в попередніх гімнах, спрямований на утвердження ідеї єдності українського народу, боротьби за свободу та державність. У творі відображено національні цінності: волю, гідність, патріотизм, які є спільними для всіх українців незалежно від політичної чи військової належності. Пісня була символом незламності не одного покоління борців за Україну, так що зберегла актуальність у різні історичні епохи: від визвольних змагань ХХ ст. до сучасної російсько-української війни. Текст «Зродились ми великої години» унікальний тим, що відображає поступову трансформацію від партійного символу до офіційного військового маршу, а також до національного гімну, зберігши при цьому свою актуальність упродовж майже століття.

Отже, кожен із гімнів, узятих для дослідження, вважаємо національним, адже вони возвеличують ідею української нації, відображають прагнення нашого народу до свободи та незалежності, символізують нашу ідентичність і виконують консолідуючу функцію для всіх представників нації незалежно від місця їхнього проживання та наявності офіційного статусу твору. У наступних розділах на основі лінгвістичного аналізу «Ще не вмерла України», «Ой у лузі червона калина» та «Зродились ми великої години» виявимо спільні (і відмінні) мовні риси цих текстів, за якими можна уналежнити твори до національного славня як особливого різновиду гімнів.

Висновки до розділу 1

Лінгвістика тексту є новим напрямом мовознавчих досліджень, який має свій предмет, об'єкт та завдання. У контексті цієї науки на основі праць дослідників доведено, що сучасний аналіз будь-якого жанру та стилю вирізняється міждисциплінарністю та орієнтацією на комплексне дослідження структурних, змістових і комунікативних характеристик.

Серед об'єктів дослідження лінгвістики тексту особливу увагу варто приділити національному гімну. Аналіз історії формування українських пісень-славнів демонструє поступовий розвиток цього мовного жанру від найдавніших часів до сьогодення. Розглянуті загальні ознаки пісень-славнів (урочистість, експресивність, ритмічність, усталені мотиви) формують основу для подальших етапів аналізу, які передбачають комплексне дослідження мовної структури цих віршів, що дає змогу розкрити природу саме національних гімнів.

РОЗДІЛ 2

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНИХ ГІМНІВ НА ФОНЕТИЧНОМУ, МОРФЕМНО-СЛОВОТВІРНОМУ ТА ЛЕКСИЧНОМУ РІВНЯХ

Лінгвістичний аналіз українських національних славнів насамперед розпочнемо з дослідження мовних одиниць на фонетичному, морфемно-словотвірному та лексичному рівнях. Такий підхід дає змогу виявити не лише особливості авторського художнього відбору мовних засобів, а й зрозуміти, як саме вони формують ідейно-емоційний зміст текстів. На фонетичному рівні можемо простежити милозвучність гімнів, ритмомелодику, елементи звукопису, які створюють урочистість таких пісень. Морфемно-словотвірний аналіз розкриває специфіку добору словотвірних моделей. А лексичний рівень показує, які слова втілюють ідеї боротьби, свободи, віри, надії. Саме він якнайповніше розкриває сутність аналізованого жанрового різновиду, наповнює такий текст образами, що закарбовуються в колективній пам'яті.

2.1 Фонетичні особливості славнів

Фонетичний аналіз текстів «Ще не вмерла України», «Ой у лузі червона калина» та «Зродились ми великої години» треба розпочати з фонетичної транскрипції. Для цього проаналізуємо першу строфу кожного з гімнів:

а) «Ще не вмерла України»: [шче не ўме'рла украї'ниє н'і сла'ва / н'і во'л'а // шче нам / бра'т':а молод'і'ї / усм'іхне'ц':а до'л'а // зги'нут' на'ш'і вороже'н'киє / як роса' на со'н'ц'і / запану'је"м і ми / бра'т':а/ у свої'ї сторо'н'ц'і];

б) «Ой у лузі червона калина»: [ој у лу'з'і че"рво'на кали'на похи"ли'лас'а / чого'с' на'ша сла'вна украї'на зажури'лас'а // а ми ту'ју че"рво'ну кали'ну п'ід'іме'мо / а ми на'шу сла'вну украї'ну / геј геј / розве"се"ли"мо'];

в) «Зродились ми великої години»: [зроди'ли'с' ми ве'ли'кої годи'ни' / з поже'ж в'їїни' і з по'лум'я вогн'і'ї / пле'ка'ї на'с б'іл' по втра'т'і украї'ни' / корми'ї нас гн'і'ї і з'л'і'ст' на ворог'і'ї].

Як бачимо, фонетичний рівень текстів вирізняється багатством голосних та сонорних, і «цим створюється ефект очевидної звучності поетичних рядків, їх внутрішньої потужності, енергії» [17, с. 124]. Водночас ці звуки врівноважені глухими приголосними, а дзвінки в текстах є найменш уживаними.

З огляду на те, що гімни є віршованими творами, важливо простежити систему чергування наголошених та ненаголошених складів, а також римування, адже саме ритміка визначає мелодійність тексту, особливо покладеного на музику. У поданих нижче схемах *U* позначає ненаголошений склад, *Ú* – наголошений. Зауважимо, що аналіз ритмічної організації під час лінгвістичного аналізу не спрямований на вивчення віршованого розміру гімну (це предмет дослідження літературознавства), а є необхідним елементом фонетичного рівня:

а) «Ще не вмерла України»:

U U ÚU UUÚU U ÚU U ÚU

U Ú ÚU UUÚU UUÚU ÚU

ÚU ÚU UUÚU U ÚU U ÚU

UUÚU U Ú ÚU U ÚU UUÚU;

б) «Ой у лузі червона калина»:

U U ÚU UUÚU UUÚU UUÚUU

UU ÚU ÚU UUÚU UUÚUU

U Ú ÚU UUÚU UUÚU UUÚU

U Ú ÚU ÚU UUÚU ÚU UUUUÚ

в) «Зродились ми великої години»:

UUÚU Ú UUUU UUÚU

UU UU U ÚUU UU

UU Ú Ú U ÚU UUÚU

UÚ Ú Ú U Ú U UUÚ

На основі схем можемо стверджувати, що в проаналізованих гімнах переважають дво- та трискладові слова. Наголос здебільшого припадає на другий або третій склад, що зумовлює ритмічну впорядкованість та сприяє спокійному, іноді навіть урочисто-уповільненому викладу інформації. Переважання відкритих складів сприяє мелодійності, що є характерною рисою таких пісень. Інтонаційно-мелодійне оформлення пісень-славнів є особливим, адже «служує не просто виразником словесного оформлення, а здебільшого має семантичне навантаження, причому семантика кожного окремого слова ніби співвіднесена з тією інтонацією, якою пронизаний увесь твір» [43, с. 335].

Зважаючи на те, що об'єктом дослідження є віршовані твори художнього стилю, варто охарактеризувати риму, яка забезпечує ритмічну впорядкованість тексту, сприяє мелодійності та формує урочистий характер звучання гімнів. Як наслідок, таке завдання є також невід'ємною частиною комплексного лінгвістичного аналізу тексту.

У трьох аналізованих гімнах за місцем розміщення у віршованому рядку рима є кінцевою, а за характером закінчення рядків – точна (*воля – доля, на сонці – у сторонці; похилилася – зажурилася, степів – стрільців; слава – держава, наказ – Кавказ*). За частиномовною належністю всі рими одnogрупні (переважно іменникові або дієслівні). Винятком є такі рядки з гімну «Зродились ми великої години»:

*Не хочемо ні слави, ні заплати.
Заплата нам – це радість в боротьбі,
Солодше нам у бою умирати,
Як жити в пугах, мов німі раби.*

Римування *заплати – умирати* є прикладом різногрупної рими (іменник та дієслово), а *в боротьбі – раби* маємо зразок неточної рими.

«Ще не вмерла України» має тільки суміжне римування (AABV) та жіночу риму за місцем наголосу:

Станем, браття, в бій кривавий від Сяну до Дону,

*В ріднім краю панувати не дамо нікому;
Чорне море ще всміхнеться, дід Дніпро зрадіє,
Ще у нашій Україні доленька наспіє.*

У славні «Ой у лузі червона калина» римування теж є суміжним, але рима переважно чоловіча (на першому складі з кінця); до того ж кілька рим є нерівноскладовими (*ізберемо – розвеселимо, визволимо – розвеселимо*). У вірші «Зродились ми великої години» чергується чоловіча та жіноча рими з перехресним римуванням (АВАВ).

Досліджуючи звукову організацію віршів, варто також згадати про звукосимволізм, тобто «зв'язок між звучанням та значенням слова, що виникає на підставі синестезії, витворює суб'єктивні враження» [31, с. 391]. Як слушно зауважує Н. Павлик, «звуковий символізм у художньому тексті реалізується через досить поширений стилістичний прийом – звуковий повтор та групування фонем (звукосполуки)» [47, с. 137].

Отже, звуки можуть створювати певний настрій у нашій свідомості, деякі з них у багатьох людей асоціюються з чимось неприємним, інші викликають почуття радості, енергійності, урочистості тощо. Ґрунтовним у такому аспекті досліджень є монографія «Українське усне мовлення: психо- та соціофонетичний аспекти» М. Л. Дружинець [16]. Дослідниця на основі експериментів визначила у відсотковому співвідношенні асоціативно-символічне значення різних звуків серед представників української нації за такими ознаками: «гарний» – «поганий»; «сильний» – «слабкий»; «великий» – «малий»; «ніжний» – «грубий»; «світлий» – «темний»; «сильний» – «слабкий» та іншими [16, с. 19–20].

Також тут варто згадати про ще один новий напрям мовознавчої науки – фоностилістику, яка зі своїм «бінарним спрямуванням (з одного боку, досліджує функції звукового ладу мови, засоби увиразнення мовлення через звукову комбінаторику, дистрибуцію; з іншого – стилістичні особливості акцентології, інтонації, вимови; характеристики стилів мови і мовлення) відображає національні особливості української мови: повнозвучність,

дзвінкозвучність, милозвучність, мелодійність, характеризує лексику щодо її стилістичної приналежності» [53, с. 194].

До засобів евфонії, як відомо, належить асонанс, алітерація, звуконаслідування, анафора, епіфора та інші). Деякі з них фіксуємо в аналізованих національних гімнах. Асонанс, тобто «повторення, співзвуччя однакових або схожих за вимовою голосних звуків у реченні, строфі з метою нагнітання фонічного забарвлення, пов'язаного зі змістом; поєднуючись з іншим сенсорним каналом – слуховим, надає тексту фіоритурності (звукової окраси)» [59, с. 34].

Так, у славні «Ще не вмерла України» найчастіше фіксуємо асонанс [а] (74 рази) та [о] (62 рази), що надає тексту мелодійності:

*Душу, тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.
А завзяття, праця щира свого ще докаже,
Ще ся волі в Україні піснь гучна розляже.*

У творі «Зродились ми великої години» маємо таку саму ситуацію, адже [а] повторюється найчастіше (65 разів):

*Веде нас в бій борців упавших слава.
Для нас закон найвищий – то наказ:
Соборна Українська держава
Вільна й міцна від Сяну по Кавказ.*

У пісні «Ой у лузі червона калина» найбільше повторюється голосний [а] (усього в тексті – 58 уживань) та [у] (43 рази):

*Ой у лузі червона калина похилилася,
Чогось наша славна Україна зажурилася.
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славу Україну, гей-гей, розвеселимо.*

Іншим евфонічним засобом у гімнах виступає алітерація, що «полягає у повторенні однорідних приголосних задля підвищення інтонаційної виразності вірша, для емоційного поглиблення його смислового

зв'язку» [43, с. 26]. На думку І. Кочан, цей стилістичний прийом «навіює почуття лагідності або, навпаки, збуджує настороженість, навіть страх» [36, с. 134], а отже, може надавати текстові різноманітних конотацій.

У славні «Ще не вмерла України» найчастіше простежуємо повторення сонорних приголосних, насамперед носових [н] (37 уживань) та [м] (28 уживань). За спостереженнями О. Калити, «висока частотність сонорних звуків [м], [н], [л] підсилює ритмічність» [30, с. 48]. На нашу думку, така алітерація робить текст легким для співу та більш гармонійним:

Ще не вмерла України ні слава, ні воля.

Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.

Особливу роль виконує й інший сонорний – дрижачий [р] (29 уживань), який підсилює урочистість твору й у поєднанні з лексичними засобами увиразнює основний мотив гімну – впевненість та непохитність українців:

Станем, браття, в бій кривавий від Сяну до Дону,

В ріднім краю панувати не дамо нікому;

Чорне море ще всміхнеться, дід Дніпро зрадіє,

Ще у нашій Україні доленька наспіє.

Крім сонорних, у тексті «Ще не вмерла України» фіксуємо також алітерації шумних проривних приголосних, зокрема [д] (24 рази) та [т] (25 разів). На нашу думку, вони роблять текст більш динамічним, додають йому відчуття енергійності:

Станем, браття, в бій кривавий від Сяну до Дону,

В ріднім краю панувати не дамо нікому.

Схожі алітерації фіксуємо й у пісні «Зродились ми великої години», адже найбільше маємо повторів сонорних [н] (48 разів), [в] (44 рази) та трохи менше [р] (27 разів). Фіксуємо також часте вживання шумних [д] (27 разів) і [т] (24 рази):

І ми йдемо у бою життєвому,

Тверді, міцні, незламні, мов граніт,

Бо плач не дав свободи ще нікому,

А хто борець – той здобуває світ.

На відміну від гімнів «Ще не вмерла України» та «Зродились ми великої години», у пісні-славні «Ой у лузі червона калина» шумних проривних майже немає. Водночас так само переважають сонорні, а саме [н] (34 рази), [р] (34 рази), [в] (31 раз):

*Марширують **на**ші добровольці у **кривавий тан**,*

***Визволяти** **наших** українців з **ворожих** кайдан.*

*А **ми** **наших** братів-українців **визволимо**,*

*А **ми** **нашу** славу **Україну**, гей-гей, **розвеселимо**.*

Серед інших фонічних прийомів у двох аналізованих текстах фіксуємо анафору. У славні «Ще не вмерла України» на початку деяких рядків упродовж твору повторюється прислівник *ще*: *Ще не вмерла України ні слава, ні воля. Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля. [...] Ще у нашій Україні доленька наспіє. [...] Ще ся волі в Україні піснь гучна розляже*. Така анафора підкреслює віру народу в краще майбутнє, вказує на можливі зміни. До того ж завдяки цьому прийому формується єдність строф: вони пов'язані між собою не тільки змістом, а й однаковою звуковою та граматичною будовою.

Анафора як прийом застосована також у пісні «Ой у лузі червона калина»: *А **ми** тую червону калину підіймемо, А **ми** нашу славу Україну, гей-гей, розвеселимо. [...] А **ми** наших братів-українців визволимо, А **ми** нашу славу Україну, гей-гей, розвеселимо*. Такий повтор є не тільки фонічним засобом, а й важливим ідейно-змістовим компонентом, що акцентує увагу слухачів гімну на єдності та відповідальності спільноти за долю країни.

Отож своєрідною є інтонаційно-мелодійна оформленість гімну, «яка слугує не просто виразником словесного оформлення, а здебільшого має семантичне навантаження, причому семантика кожного окремого слова ніби співвіднесена з тією інтонацією, якою пронизаний увесь твір» [43, с. 335].

2.2 Морфемно-словотвірні ознаки текстів

Наступним етапом лінгвістичного аналізу тексту є дослідження морфемно-словотвірного рівня. На відміну від звуків, «морфема, одиниця вищого порядку, має не лише форму, а й власний зміст і вже більше сприяє утворенню мовних одиниць». У текстах вона «або взаємодіє з контактними одиницями свого рівня (безпосереднє оточення), або повторюється» [36, с. 167]. Метою цього етапу, з одного боку, є дослідження типових морфемно-словотвірних особливостей мови загалом та, з іншого боку, специфічних ознак національних гімнів зокрема.

Насамперед проаналізуємо морфемний рівень та визначимо ряди спільнокореневих слів у кожному з національних гімнів, адже вони зазвичай відтворюють тему тексту та є засобами його зв'язності.

Споріднені лексеми *доля*, *доленька* в пісні «Ще не вмерла України» втілюють віру в краще майбутнє українського народу (*Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля. [...] Ще у нашій Україні доленька наспіє*). А в тексті «Ой у лузі червона калина» спільнокореневі одиниці на позначення народу та воїнів (*Україна, українців, братів-українців, українські; стрільці, стрілецькую*) відтворюють зв'язок гімну з визвольними змаганнями УСС. У славні «Зродились ми великої години» споріднені слова (*борець – у боротьбі, Україна – українська*) розгортають ключові мотиви державної єдності та прагнення до перемоги.

На словотвірному рівні найпродуктивнішим є морфологічний спосіб словотворення, зокрема його афіксальний різновид. Провідна роль у цьому належить суфіксам, які в українській мові можуть виконувати дві функції – словотворчу (найчастіше) та формотворчу (рідше). Суфіксальний спосіб є найбільш типовим різновидом словотворення в усіх аналізованих гімнах: *вороженько* ← *ворог*, *сторонка* ← *сторона*, *козацький* ← *козак*, *золотистий* ← *золотий*, *кривавий* ← *кров*, *життєвий* ← *життя*, *солодке* ← *солодко* (тільки в останньому прикладі суфікс -к- виконує формотворчу функцію під час ступенювання прислівника) тощо.

Особливістю двох аналізованих текстів є використання демінутивних суфіксів (-еньк-, -к-, -есеньк-), які можуть слугувати стилістичним засобом, надаючи текстам ліризму та емоційності. Так, у пісні-славні «Ще не вмерла України» фіксуємо такі приклади, як-от: *вороженьки* ← *ворог*, *доленька* ← *доля*, *сторонка* ← *сторона*. А в тексті «Ой у лузі червона калина» вжито прикметник *буйнесенький* ← *буйний*.

Демінутиви є виразниками українського менталітету, адже, як відомо, вони є особливістю нашої мови та представлені серед усіх самостійних частин мови та навіть вигуків. Така ознака, з одного боку, може свідчити про чуттєвість, толерантність українців [52]. Водночас, як зазначає О. Тараненко, зменшувально-пестливі суфікси вказують не тільки на сентиментальність нашого народу, а також є засобами вираження неповаги, іронії, скромності мовця [64].

Окремо варто звернути увагу на слово *вороженьки* як назву на позначення супротивника. Лексема *вороженьки* (маркована в словнику як *народно-поетична* [61]) в однині має форму *воріженько* та (рідше) *вороженько* з такими двома значеннями:

1. Той, хто перебуває в стані ворожнечі, боротьби з ким-небудь; недруг, супротивник.
2. Супротивник на війні [61].

Уживання демінутива на позначення ворога також, з одного боку, може свідчити про особливу українську ментальність (певна «сукупність цінностей, звичок, система координат, психологічних алгоритмів, які формують погляд людини або групи осіб на навколишню дійсність і, відповідно, визначають її (їх) поведінку, невидимими силовими лініями єднають людей у спільноту» [32, с. 49]), а саме на емоційність, поблажливість українців.

Отже, несприятливі історичні, політичні та соціально-економічні обставини упродовж століть перебування українських земель у складі різних імперій могли зумовити формування саме такого типу сприйняття дійсності,

адже часто українцям нав'язували думку про меншовартість їхньої мови та культури загалом.

З іншого боку, лексема *вороженьки* здатна виражати іронічно-зневажливе ставлення до ворогів. Символічним є й те, що вороги приречені щезнути так само швидко, як роса під сонячним промінням. Н. Руда вважає, що вживання лексеми *вороженьки* із суфіксом *-еньк-* є зразком демінутивної енантіосемії в українській мові: лексеми на зразок *вороженьки*, *недоленька*, *москалик* «утворені від основ негативної семантики, [...] адже, з одного боку, демінутивні суфікси надають похідним ліризму та виразних конотацій пестливості, ніжності тощо, яким, з іншого боку, протиставляється негативна семантика основи» [54, с. 170].

За ще однією версією, зменшувально-пестливі лексеми могли з'явитися завдяки глибокому зв'язку мови із народно-розмовною традицією та фольклором. Демінутиви, за спостереженням О. Тараненка, мають глибоке коріння в українській культурі, що й зумовлює їхнє природне звучання у текстах пісень-славнів [64].

В аспекті діяchronії в тексті «Ще не вмерла України» варто також звернути увагу на лексему *браття* (псл. *bratъ*, *bratъ*), яка має подовження внаслідок асиміляції давнього суфікса **j* із приголосним [т']. А в пісні «Зродились ми великої години» фіксуємо суфікс *-ви-* (*упавших*). Це слово – приклад дієприкметників активного стану минулого часу, що є непродуктивними в сучасній українській мові. За походженням такі форми утворювалися від основи інфінітива за допомогою двох суфіксів – *-ьш* або *-вьш*. «Залишки колишніх активних нечленних дієприкметників зберігаються в сучасній мові в дієприслівниках із суфіксами *-учи*, *-ачи* (*ідучи*, *хвалячи*) та *-иши*, *-виши* (*принісиши*, *написавиши*)» [33, с. 36].

Інші способи морфологічного словотворення використані рідше або не вживані взагалі. Зокрема префіксальний різновид в гімнах виконує переважно функцію утворення дієслівних форм доконаного виду від недоконаного: *згомоніти* ← *гомоніти* ([*піснь*] *згомонить* *степами*), *зажуритися* ←

журитися (Україна *зажурилася*), *похилитися* ← *хилитися* (калина *похилилася*), *з'єднати* ← *єднати* (*з'єднаєм* весь великий нарід) та інші.

Серед неафіксальних різновидів морфологічного способу словотворення вжито кілька складних слів, утворених словоскладанням: *гей-гей*, *братів-українців* («Ой у лузі червона калина») та *синьо-жовтим* («Зродились ми великої години»). Рідковживаність таких лексем сприяє лаконічності тексту, його легшому запам'ятовуванню.

2.3 Лексичні особливості гімнів

Лексичний рівень є одним із найважливіших у структурі художнього тексту, адже саме через добір слів реалізується ідейно-тематичний зміст твору. Дослідження національних гімнів у такому аспекті передбачає розгляд лексико-семантичних груп, що відтворюють провідні теми славнів; з'ясування ролі синонімів й антонімів; класифікацію лексики за різними ознаками (за походженням, активним/пасивним складом, сферою вживання, стилістичною диференціацією) тощо.

2.3.1 Лексико-семантичні групи слів у піснях-славнях

Основу словникового складу аналізованих національних пісень-славнів становлять різні лексико-семантичні групи (ЛСГ) – слова однієї частини мови, що мають спільне значення. Вони відтворюють тему гімнів, відображають ключові ідеї патріотизму, боротьби, любові до рідної землі в текстах такого жанрового різновиду.

Насамперед нашу увагу привертає вживання іменників на позначення *назви рідної землі*. У творах «Ще не вмерла України», «Ой у лузі червона калина» та «Зродились ми великої години» ключовими є слова *Україна*, *рідний край*, *сторонка*, *Вітчизна*, *Українська держава*.

Фіксуємо також лексико-семантичну групу на позначення *топонімів*, що конкретизують простір батьківщини: *Україна*, *Сян*, *Дон*, *Дніпро*, *Карпати*, *Кавказ*. Усі наведені слова виражають головну ідею славнів – зв'язок людини

з рідною землею, і саме через такі номінації реалізується функція національного гімну – прославлення батьківщини.

Важливу роль у структурі аналізованих гімнів відіграють **дієслова, що називають прагнення:**

- до влади: *запанувати, панувати, здобувати;*
- до звільнення (волі): *визволяти;*
- до об'єднання: *з'єднати (нарід).*

Такі лексеми реалізують волевиявлення народу, його прагнення до самостійності та перемоги над загарбниками.

Інші лексико-семантичні групи фіксуємо рідше, зокрема тільки в двох аналізованих текстах («Ще не вмерла України» та «Ой у лузі червона калина») маємо чимало назв на позначення **довкілля**. Серед них виокремимо **явища природи** (*роса, сонце, вітер*), **географічні об'єкти** (*море, лан, луг*), а також **рослини**, які до того ж є українськими символами (*калина, пшениця*). Образи природи традиційно властиві українській поезиці, вони уособлюють життєдайну силу, красу землі, підсилюють національний колорит гімнів і підкреслюють нерозривний зв'язок народу з природним середовищем. Недарма «у більшості творів української класики, як правило, багатогранність життя природи органічно пов'язана із життям людини, її переживаннями, настроями, саме природа є камертоном духовного самопочуття героїв» [1, с. 8].

У текстах «Ще не вмерла України» та «Ой у лузі червона калина», на відміну від «Зродились ми великої години», є також спільною лексико-семантична група **дієслів, що називають емоції**: *зрадіти, зажуритися, розвеселити*.

Значну частину лексики в піснях-славнях «Ще не вмерла України» та «Зродились ми великої години» становлять **абстрактні поняття**, що переважно відображають духовні надбання народу. У першому з них фіксуємо такі приклади: *слава, воля, доля, душа, свобода, доленька, завзяття, праця* та інші.

Славень «Зродились ми великої години» теж має чимало абстрактних понять (*біль, гнів, злість, свобода, слава, заплата, радість, незгода, правда*), але деякі з них негативні за значенням. Це, ймовірно, зумовлено історичним контекстом твору – періодом в українській історії, що супроводжувався стражданням і жертвами. Такі слова відтворюють напружений, бойовий емоційний стан суспільства, відчуття трагізму, але й водночас незламності духу. Через негативно забарвлену абстрактну лексику автор твору підкреслює, що боротьба за свободу – це не лише піднесення, а й випробування, жертвність, без яких неможливе відродження нації.

Уважаємо, що вживання абстрактної лексики в піснях-славнях зумовлене власне специфікою самого жанру, адже гімн – це твір, призначений для виконання під час офіційних та урочистих заходів (державних свят, церемоній нагородження за навчальні, наукові чи спортивні досягнення, святкових концертів, складання присяги тощо). Гімн має духовно об'єднувати людей, викликати в них гордість за свою державу, патріотизм, любов до рідної землі. Це і є причиною такого частого вживання абстрактних понять, які допомагають виражати цінності народу, його прагнення та ідеали.

Характерною для гімнів «Ще не вмерла України» та «Зродились ми великої години» є й лексико-семантична група **дієслів буття** (*вмерти, згинутися, пожити (душу й тіло), зродитися, умирати, жити, бути*). Наведені приклади розкривають філософський зміст боротьби життя і смерті.

Натомість у гімні «Ой у лузі червона калина» немає назв абстракцій чи дієслів буття. Цей твір має виразно народнопісенну основу, тому його мова конкретна, образна, побудована на народних символах (*калина, пшениця, вітер*). Автор прагне створити образ боротьби за допомогою конкретних дій і предметів та через видиме, матеріальне передавати духовне.

Також у текстах фіксуємо слова на позначення **кольорів**, що формують ще одну лексико-семантичну групу. У пісні-славні «Ще не вмерла України» вжито прикметник *чорний*, що є компонентом географічної назви (**Чорне море** *ще всміхнеться*). У творі «Ой у лузі червона калина» неодноразово

повторюється слово *червоний* як постійний епітет до *калини* (*А ми тую червону калину підіймемо*), а також фіксуємо лексему *золотистий*, яка уособлює родючість та багатство української землі (*Гей, у полі ярої пшениці золотистий лан*). У пісні-славні «Зродились ми великої години» вжито прикметник *синьо-жовтий*, що репрезентує український національний колорит (*Під синьо-жовтим прапором свободи З'єднаєм весь великий нарід свій*). Отже, кольороназви в аналізованих гімнах виконують важливу ідейно-образну функцію, посилюючи патріотичний зміст текстів.

В аспекті лінгвістичного аналізу лексичного рівня також варто згадати польську дослідницю Александру Нев'яру, яка аналізує лексичний склад слов'янських гімнів на основі семантики слів, які «w kolejnych krokach można charakteryzować jako składowe sieci wartości kultury, oraz oszacować ich udział w budowaniu fenomenów o różnym stopniu złożoności» [75, с. 216] («на наступних етапах можна характеризувати як складники культурних надбань та оцінювати їхню участь у творенні феноменів різного ступеня складності», *переклад наш* – Ю. Б.). Зокрема в тексті «Ще не вмерла України» дослідниця акцентує увагу на таких поняттях, як-от: *teren* (*Чорне море, Дніпро, Сян, Дон, Карпати*), *duśa* (*душу ми положим*), *los* (*доля, доленька*), *ojczyzna* (*рідний край*), *radość* (*всміхнеться, зрадіє*), *śława* (*слава*) та інші [75, с. 225]. Наведені приклади показують, що йдеться про духовні цінності народу.

До того ж важливими в славнях є слова-символи, які виступають своєрідним «ключем» до розуміння національних цінностей, закодованих у тексті, зберігають глибокий зв'язок з історією та культурою народу. Наведемо такі приклади символічних значень з аналізованих гімнів:

- *калина* (центральний образ гімну «Ой у лузі червона калина») – символ краси, радості, досконалості [22, с. 269]: *А ми тую червону калину підіймемо, А ми нашу славу Україну, гей-гей, розвеселимо* («Ой у лузі...»);
- *пшениця* – уособлення багатства, родючості: *Гей, у полі ярої пшениці золотистий лан, Розпочали стрільці українські з ворогами тан, А ми*

тую ярую **пшеницю** ізберемо, А ми нашу славу Україну, гей-гей, розвеселимо («Ой у лузі...»);

- **вітер** – «символ духу, дихання Всесвіту; невловимості, неусвідомленості; швидкості; якоїсь звістки (як правило, однієї); шкоди, руйнації і водночас оновлення» [18, с. 134]: *Як повіє буйнесенький **вітер** з широких степів, То прославить по всій Україні січових стрільців* («Ой у лузі...»);

- **доля** – «не залежний від волі людини хід подій, збіг обставин, напрям життєвого шляху, а також умови життя, сам життєвий шлях і те, що на ньому стається; у цьому основному значенні мова, як і її носій, персоніфікує долю чи фатум» [22, с. 193]: *Чорне море ще всміхнеться, дід Дніпро зрадіє, Ще у нашій Україні **доленька** наспіє* («Ще не вмерла...»);

- **душа** – «за релігійними уявленнями, безсмертна, нематеріальна основа в людині, що становить сутність її життя» [22, с. 193]: *Душу, тіло ми положим за нашу свободу, І покажем, що ми, браття, козацького роду* («Ще не вмерла...»);

- **кров** – у народно-поетичній творчості уособлює життя [22, с. 316], в аналізованих текстах є символом війни, жорстокої боротьби: *Станем, браття, в бій **кривавий** від Сяну до Дону, В ріднім краю панувати не дамо нікому* («Ще не вмерла...»); *Марширують наші добровольці у **кривавий** тан, Визволяти наших українців з ворожих кайдан* («Ой у лузі...»);

Як бачимо, найбільше мовних символів ужито в славні «Ой у лузі червона калина», що вкотре наближує цей текст до народно-пісенної традиції українського народу.

2.3.2 Роль синонімії та антонімії в змістовій організації гімнів

У художньому тексті, зокрема в національних гімнах, лексико-семантичні відношення синонімії та антонімії виконують важливі функції: уточнюють зміст висловленого, посилюють емоційний вплив на слухачів, є засобами творення стилістичних фігур.

Як відомо, синонімія – це відношення між морфемами, словами, словосполученнями, реченнями, які є семантично близькими, але мають різну звукову форму. Як зазначає І. Кочан, «вживання синонімів має на меті звернути увагу на якусь думку, урізноманітнити семантичну палітру вислову, уточнити щось і повніше охарактеризувати предмет, явище, ознаку чи дію» [35, с. 207]. Найбільш повно таке явище виражене в гімнах саме на лексичному рівні.

У вірші «Ще не вмерла України» можемо виокремити низку семантико-стилістичних синонімів. Наприклад, лексеми *воля* і *свобода* передають прагнення українського народу до незалежності, бажання перемогти ворогів. В інших славнях маємо такий самий мотив, але він виражений не за допомогою синонімів чи антонімів, а змістовим протиставленням волі й неволі: *Марширують наші добровольці у кривавий тан, Визволяти наших українців з ворожих кайдан.* («Ой у лузі червона калина»); *Солодше нам у бою умирати, Як жити в путах, мов німі раби.* («Зродились ми великої години»).

Синоніми *вмерти*, *згинути*, *положити душу й тіло* (як фразеологізм зі значенням «загинути, вмерти за кого-, що-небудь» [61]) у пісні «Ще не вмерла України» об'єднує значення самопожертви за рідну землю. Лексеми *всміхнутися* та *зрадіти* виражають надію українців на краще майбутнє. Назви дій зі значенням «гучно, дзвінко лунати на великій місцевості» мають багатозначні слова *розляже*, *відоб'ється*, *згомонить (піснь)*. Також є ряд спільнокореневих близьких лексем *доля*, *доленька*, останній із яких має конотацію пестливості.

Серед контекстуальних синонімів можемо назвати слова *Україна*, *сторонка* (пестлива форма), *край*. У тексті це різні найменування батьківщини українського народу. Семантично близькі назви на позначення території фіксуємо і в тексті «Зродились ми великої години»: *Україна*, *Вітчизна*, *Українська держава*.

Також у славні «Ще не вмерла України» простежуємо антонімію, яка базується на відношенні між протилежними поняттями *браття* – *вороженьки*:

Згинуть наші **вороженьки**, як роса на сонці, Запануєм і ми, **браття**, у своїй сторонці. Така опозиція створює контраст на основі значень «свій, український» – «чужий, загарбницький». Антонімія допомагає розкрити головну ідею гімну – неминуче визволення України від ворогів та єдність народу в боротьбі за незалежність.

У славні «Ой у лузі червона калина» наскрізним є контекстуальний синонімічний ряд *брати-українці, стрільці українські, січові стрільці* як назви на позначення воїнів військового угруповання Українських січових стрільців. Водночас ці лексеми, як і в пісні «Ще не вмерла України», вступають в антонімічні відношення зі словом *ворог*: *Гей, у полі ярої пшениці золотистий лан, Розпочали **стрільці українські** з **ворогами** тан*. Цю антонімію підсилює також опозиція слів *наш – ворожий*: *Марширують **наші** добровольці у кривавий тан, Визволяти **наших** українців з **ворожих** кайдан*. Протиставлення лексем *зажуритися – розвеселити* в цьому славні теж створює емоційний контраст: *Чогось наша слава Україна **зажурилася**. [...] А ми нашу славу Україну, гей-гей, **розвеселимо***.

У тексті «Зродились ми великої години» вжито прикметники-синоніми *тверді, міцні, незламні* (*І ми йдемо у бою життєвому, **Тверді, міцні, незламні**, мов граніт*), що підкреслюють стійкість українців у боротьбі. До того ж аналізований гімн має низку лексем на позначення абстрактних понять із негативним значенням. Такий ряд лексем теж можемо вважати синонімами (деякі з них – контекстуальні): *гнів, злість, біль, плач, руїна, незгода*. Ці поняття водночас вступають в антонімічні відношення зі словом *радість*: *Заплата нам – це радість в боротьбі*. В опозиції перебувають також дієслова *умирати – жити*.

Отже, явища синонімії та антонімії в українських національних гімнах виконують не лише номінативну, а й важливу художньо-стилістичну функцію, адже розкривають ключові мотиви боротьби, незламності й духовної єдності українського народу та, як наслідок, увиразнюють патріотичний пафос пісень-славінів.

2.3.3 Лексика за походженням, активним та пасивним складом, сферою вживання та стилістичною диференціацією

За походженням більшість слів усіх досліджуваних гімнів є питоמו українськими: *браття, воля, бій, доля, калина, положити, зажуритися, пшениця, війна, полум'я, держава, правда, народ, вірний, життя* та інші. Зрідка вжито запозичення, зокрема в славні «Ще не вмерла України» фіксуємо тільки два слова:

- *запанувати, панувати* ← *пан* – «запозичення з польської мови; [...] зводиться до псл. [*gъpanъ], що цілком певної етимології не має» [20, с. 273];
- *козацький* ← *козак* – «в XV–XVIII ст. – вільна людина з кріпосних селян або міської бідноти, що втекла на південні землі України й брала участь у визвольній боротьбі проти татаро-турецьких і польських загарбників; нащадок такої людини»; є давнім запозиченням з тюркських мов [20, с. 495–496].

У пісні «Ой у лузі червона калина» виявляємо тільки три давні запозичення:

- *кайдани* – «здебільшого виводиться від ар. kajdāni, дв. від kajd «зав'язка», що могло бути запозичене через посередництво тюркських мов (пор. тур. kajd «тс.»))» [20, с. 343];
- *марширувати* ← *марш* – «ритмічна хода в строю; похід; музичний твір з чітким ритмом, що відповідає ході; частина сходів між двома майданчиками; (виг.) іди»; «через посередництво німецької мови (н. Marsch) запозичено з французької» [20, с. 404];
- *тан* (те саме, що *танець*) – «через польське посередництво запозичено із середньовісньонімецької мови; свн. tanz “танець” походить від фр. ст. dance <...>, пов'язаного з dancier “танцювати”, що, можливо, зводиться до франк. *dintjan “рухатися назад і вперед”, спорідненого з гол. deinzen “відступати, посуватися назад”» [20, с. 514].

Вірш «Зродились ми великої години» має дещо більше запозичень, але вони також є давніми та належать до активної лексики сучасної української мови:

- *граніт* – «запозичено через посередництво німецької або французької мови (нім. Granit, фр. granit) з італійської» [20, с. 584];
- *міцний* ← *міць* – «давнє запозичення з польської мови; п. тос “сила, міць” відповідає укр. заст. міч “сила, змога”, пов’язаному з *могти*» [20, с. 487];
- *плекати* – «з любов’ю вирощувати, виховувати, вигохувати; з любов’ю зберігати в пам’яті, пристрасно мріяти про здійснення чогось; очевидно, запозичено як карпатський чабанський термін з румунської» [20, с. 436–437];
- *прапор* – запозичено з церковнослов’янської мови [20, с. 555];
- *раб* – «запозичення з церковнослов’янської мови; цсл. стсл. рабъ походить від псл. *orbъ “раб; сирота, дитина” (первісно “сирота або чужа дитина, яка виконує найбільш трудомістку домашню роботу”)» [20, с. 9];
- *руїна* – «запозичення з латинської мови; лат. ruīna “падіння; напад; загибель; розорення”» [20, с. 136];
- *соборний* ← *собор* – «збір, збори; церковні збори; синод; головна чи велика церква (будівля)»; запозичення зі старослов’янської мови» [20, с. 340].

За складом лексика аналізованих гімнів є переважно активною. Серед пасивної можемо виокремити в текстах лише кілька застарілих слів, які виступають своєрідними художніми засобами експресії та урочистості завдяки своїй часовій віддаленості. Зокрема в славнях фіксуємо такі архаїзми, які в сучасній українській мові мають інші відповідники:

- «Ще не вмерла України»: *браття* (брати; у цьому контексті вжито зі значенням «близькі люди, однодумці»), *піснь* (пісня);
- «Ой у лузі червона калина»: *ізбирати* (збирати);

- «Зродились ми великої години»: *упавий* (упалий, полеглий; уживання активних дієприкметників із суфіксом *-ви-* не є літературною нормою сучасної української мови).

За сферою вживання вся лексика в гімнах є загальноновживана. У творах немає слів, обмежених певними чинниками, зокрема соціальними (жаргонізми, сленгізми, арготизми), професійними (професіоналізми, терміни) і територіальними (серед діалектизмів фіксуємо тільки слово *тан* (*танець*) у славні «Ой у лузі червона калина»). Як наслідок, тексти національних славнів зрозумілі для всіх носіїв мови, незалежно від регіону чи соціального середовища.

За стилістичною диференціацією лексика в гімнах переважно міжстильова. Серед стилістично-маркованих слів можемо виокремити такі різновиди:

- демінутиви (зменшено-пестливі назви): *сторонка*, *вороженьки*, *доленька* («Ще не вмерла України»), *буйнесенький* («Ой у лузі червона калина»);
- народно-поетична лексика (сюди належать повні нестягнені форми прикметників та займенників): *молодії* («Ще не вмерла України»), *стрілецькую*, *тую*, *ярую* («Ой у лузі червона калина»), *українська* («Зродились ми великої години»);
- розмовна лексика: *нарід* (народ), *кормити* (годувати), *заплата* (*плата*) («Зродились ми великої години»).

Отже, лексичний аналіз текстів трьох українських славнів засвідчив переважання питоми української, загальноновживаної та активної лексики, що забезпечує їхню зрозумілість усьому народу. А стилістично марковані одиниці (демінутиви, народно-поетична лексика та поодинокі розмовні форми) додають гімнам експресивності.

Висновки до розділу 2

Лінгвістичний аналіз гімнів «Ще не вмерла України», «Ой у лузі червона калина» та «Зродились ми великої години» на фонетичному, морфемно-словотвірному та лексичному рівнях підтверджує те, що ці тексти є національними піснями-славнями.

Гармонійне поєднання голосних і приголосних, ритмічна впорядкованість, евфонічні засоби роблять звучання пісень-славнів мелодійним та урочистим. Особливістю морфемно-словотвірного рівня цих текстів є вживання демінутивних суфіксів, що додають пісням експресії.

А лексичний рівень гімнів засвідчує тематичну єдність аналізованих текстів і переважання слів, що називають національні цінності, уособлюють ідеї свободи, боротьби, гідності та колективної пам'яті.

РОЗДІЛ 3

ГРАМАТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОЗНАКИ НАЦІОНАЛЬНИХ ГІМНІВ

Як відомо, особливу роль у різних мовних жанрах відіграє не тільки вживання своєрідних груп лексики задля увиразнення й урізноманітнення тексту, а й граматичні засоби, що разом зі значенням слова становлять певну смислову єдність. Тому наступним етапом лінгвістичного аналізу пісень-славнів є дослідження їхнього морфологічного та синтаксичного рівнів, а також стилістичних фігур та тропів.

Як слушно зауважує І. Кочан, «граматичні засоби, які використовує письмове мовлення, мають бути повністю достатніми для висловлення інформації, що передається. Граматичні характеристики тексту – чи не найголовніші з-поза змістових аспектів за впливом на сприйняття тексту» [36, с. 249]. Отож відповідний добір частин мови, уживання тих чи тих граматичних форм, синтаксичні зв'язки на межі словосполучення чи речення й особливості стилістичного оформлення тексту теж неабияк вирізняють національний гімн як один із різновидів пісень-славнів.

3.1 Морфологічний аспект лінгвістичного аналізу національних гімнів

Зазвичай у художніх творах чільне місце належить трьом частинам мови: іменникам та дієсловам як центральним, а також прикметникам, які сприяють образності тексту, надаючи предметам чи явищам різних ознак. Саме вони є найбільш уживаними та формують основний зміст висловлювання. Але «у випадку переважання іменників та прикметників текст сприймається як більш статичний» [36, с. 249], а «перенасиченість тексту дієсловами створює відчуття його “динамізму”, оскільки дієслово за природою – засіб від творення руху, дії, стану, процесу» [36, с. 249].

Інші частини мови вжито рідше, адже вони тільки доповнюють основну інформацію в тексті (займенники, числівники, прислівники), є засобами граматичного зв'язку (прийменники, сполучники) чи емоційної насаженості тексту (частки, вигуки). Співвідношення цих частин мови в творах художнього стилю є різним і може впливати на сприйняття тексту.

3.1.1 Іменні частини мови

Серед іменних частин мови за традиційною класифікацією виокремлюють іменник, прикметник, числівник, займенник. Водночас деякі дослідники (І. Вихованець та К. Городенська [12]) не уналежнюють займенник до самостійних частин мови та розподіляють його серед інших, виокремлюючи займенникові іменники, займенникові прикметники та займенникові числівники.

Як відомо, «іменники відіграють у тексті художнього твору різні функції: номінативну, описову, оцінну, емоційну, символічну, конкретизаторну» [36, с. 253]. Основна функція цієї частини мови в національних гімнах, як і в будь-яких інших текстах, – найменування понять позамовної дійсності.

Важливими для лінгвістичного аналізу тексту є лексико-граматичні розряди іменників (власні й загальні назви, конкретні й абстрактні іменники, збірні та одиничні поняття), а також деякі особливі граматичні форми (незмінні іменники, слова, що мають форму тільки однини чи множини, кличний відмінок тощо). У славіях «Ще не вмерла України», «Ой у лузі червона калина», «Зродились ми великої години», як і в більшості текстів, переважають загальні назви (апелятиви): *море, степ, край, лан, пшениця, борець, брат, вітер* та інші. Своєрідно, що у двох гімнах серед просторових понять ужито іменник *степ* як уособлення української свободи, козацького духу.

Серед апелятивів особливим є також слово *піснь* із нульовим закінченням у тексті «Ще не вмерла України» (*Ще ся волі в Україні **піснь** гучна*

розляже). За походженням така графема є первісною формою іменника з основою на -ї- [46, с. 38], що вкотре показує зв'язок національних гімнів з українським минулим. У сучасній мові більш уживаною є вторинна форма із закінченням -я (*пісня*), яка належить до першої відміни іменників.

На тлі загальних назв привертають нашу увагу оніми, що завжди є ключовими для теми будь-якого тексту. Серед них фіксуємо однослівні компоненти та стійкі сполучення слів, що складаються з іменника та прикметника: *Україна, Сян, Дон, Чорне море, Дніпро, Карпати, Українська держава, Кавказ*.

У гімнах «Ще не вмерла України» та «Зродились ми великої години» переважають абстрактні іменники: *слава, воля, доля, душа, свобода, заплата, радість, незгода, правда* та інші. Як слушно зауважує Т. Цепкало, «у віршах вони виконують емотивну та естетичну функцію, що допомагає авторові вплинути на читача, а читачеві – осягнути всю глибину авторського світобачення» [72, с. 284]. Натомість у тексті «Ой у лузі червона калина» фіксуємо іменники тільки на позначення конкретних понять, переважно назви рослин, географічних об'єктів, природних явищ, і це наближує твір до народно-пісенної творчості: *калина, пшениця, лан, вітер, луг* тощо.

Форму тільки однини мають усі абстрактні поняття (*біль, гнів, злість, заплата, правда* тощо), один конкретний іменник (*пшениця* зі значенням «зерна цієї рослини» [61]) та майже всі власні назви (*Сян, Дон, Чорне море, Дніпро* та ін.). Множинних іменників фіксуємо менше: *Карпати, кайдани*.

Як відомо, особливістю збірних понять є те, що вони називають сукупність об'єктів, водночас маючи граматичну форму однини. У такому аспекті привертає нашу увагу іменник *браття* зі значенням «близька, своя людина; однопумець, друг» в тексті «Ще не вмерла України»: *І покажем, що ми, браття, козацького роду*. Особливістю є те, що це слово є збірним поняттям у множині, до того ж є невідмінюваним [61].

Водночас в інших славнях також фіксуємо назви з подібним значенням, зокрема в «Ой у лузі червона калина» вжито складне слово *брати-українці* (*А*

ми наших **братів-українців** визволимо). У тексті «Зродились ми великої години» іменник *брат* є засобом творення стилістичного прийому – тавтології (*Не сміє брат на брата йти у бій*).

Закономірною у гімнах є повторюваність деяких іменників (переважно тих, які відображають тему тексту). У всіх аналізованих творах фіксуємо словоформи лексеми *Україна* (*Україні, України, Україну*) як ключового поняття на позначення батьківщини та вказівки на самотність українського народу.

Особливістю пісні «Ой у лузі червона калина», яка відрізняє її від інших гімнів, є вживання грамем іменника *калина* (*калина, калину*) та прикметників-означень до неї в таких самих граматичних формах (*червона, червону*), що роблять акцент у тексті насамперед на українському народному символі. У вірші «Зродились ми великої години» фіксуємо ще такі словоформи: *слава – слави, брат – брата, нарід – народів, борець – борців*.

Прикметники в гімнах теж відіграють важливу роль у конкретизації образів, адже вказують на різні ознаки та є основою для творення епітетів як стилістичних фігур. Такі слова уточнюють «все те, що назване іменниками, роблять його доступним для конкретно-чуттєвого сприймання, передають статичні ознаки за кольором, розміром, формою, якість, властивостями і тим самим формують в уяві художні образи» [45, с. 44]. У всіх піснях-славнях вони можуть стояти як у препозиції (*Марширують наші добровольці у **кривавий** тан, Визволяти наших українців з **ворожих** кайдан*), так і в постпозиції щодо означуваного слова (*А завзяття, праця **щира** свого ще докаже, Ще ся волі в Україні піснь **гучна** розляже*).

За лексико-граматичними розрядами прикметники в усіх гімнах є переважно якісними (*рідний, щирий, гучний, славний, червоний, золотистий, ярий, буйнесенький, твердий, міцний, незламний, німий, синьо-жовтий, великий, гордий та ін.*), які вказують на безпосередні властивості предметів. Серед них фіксуємо слово *найвищий*, яке вжито в суперлятиві. Дещо інший вияв ознаки за допомогою словотворчих засобів також виражає суфікс *-есеньк-* (*буйнесенький*). Натомість відносні прикметники вжито рідше (*козацький,*

кривавий, ворожий, січковий, стрілецький, життєвий), вони вказують на зв'язок із певним об'єктом позамовної дійсності.

Привертають нашу увагу також повні нестягнені форми: *молодїї, тую, ярую, стрілецькую, Українська*. Зазначені приклади за походженням є давніми формами праслов'янської мови, які виникли внаслідок злиття родової форми іменного прикметника із вказівним займенником [46, с. 167]. Уживання таких словоформ наближує тексти гімнів до народно-поетичного мовлення, уособлює зв'язок з українським минулим.

Отож іменники та прикметники серед іменних частин мови є ключовими для будь-яких текстів. Натомість, як зазначає І. Кочан, не у всіх жанрах ми «оперуємо поняттями, пов'язаними з цінами, грішми, віком людей, а також з адресою, іншими математичними поняттями» [36, с. 197]. Як наслідок, числівників (кількісних і порядкових) в аналізованих піснях-славнях не виявлено, адже тексти гімнів спрямовані не на точне окреслення кількісних характеристик, а на створення узагальнених, символічних образів та емоційно-піднесеного настрою.

Водночас у кожному славні маємо особові займенники (займенникові іменники [12, с. 187]). Найчастотнішими є форми першої особи множини (*ми, нам, нас*), що є типовою ознакою гімну як жанру, адже він виражає не індивідуальне, а загальнонародний *ми-образ* як уособлення всієї нації: *А ми тую ярую пшеницю ізберемо, А ми нашу славу Україну, гей-гей, розвеселимо*. Саме цей особовий займенник створює відчуття єднання ліричного суб'єкта з народом, посилює патріотичний пафос творів: *Душу, тіло ми положим за нашу свободу, І покажем, що ми, браття, козацького роду*. Повторюваність словоформ займенника *ми* (*ми, нам*) та присвійних займенників (*наші, нашу, у нашій; у своїй, свого*) підкреслюють єдність представників нації як ключового образу твору.

Займенники другої особи однини та множини вживаються досить рідко, винятком є тільки рядки гімну «Зродились ми великої години»: *Велику правду для усіх єдину Наш гордий клич народові несе: Вітчизні ти будь вірний до*

загину! Пряме звернення до адресата має на меті пробудити почуття відповідальності кожного громадянина перед державою.

Закономірною є й відсутність займенників третьої особи однини та множини у всіх гімнах, адже такі форми називають особу (осіб) чи предмет (предмети), «які не беруть участі в мовленнєвих актах, але про які йдеться у мовленні». Жанрова природа гімнів не передбачає розповідь про третіх осіб, адже основна мета славнів – об'єднати мовця й адресата в єдину національну спільноту, створити відчуття причетності кожного до спільної боротьби.

Велику роль відіграють і присвійні займенники (*наші, нашу, у нашій, наших, свій, свого, у своїй*), які теж фіксуємо в усіх аналізованих текстах і які підсилюють відчуття відповідальності за державу: *Марширують **наші** добровольці у кривавий тан, Визволяти **наших** українців з ворожих кайдан.* Такий відбір мовних засобів є цілком закономірним для національного гімну, адже основна функція цього жанрового різновиду – єднання народу та утвердження самобутності через спільне «ми», «наше».

А використання повної нестягненої форми вказівного займенника вкотре наближує гімн до народно-поетичної творчості: *А ми **тую** стрілецькую славу збережемо, А ми нашу славу Україну, гей-гей, розвеселимо.*

3.1.2 Дієслівні форми

Серед дієслів у більшості художніх текстів переважають фінитні (способові) форми, тому в аналізованих гімнах теж зазвичай вжито такі грами, зокрема дійсного способу. Наприклад, у славнях «Ще не вмерла України» та «Ой у лузі червона калина» найчастотнішим є проста форма майбутнього часу доконаного виду (*згинуть, запануєм, докаже, розляже, згомонить, прославить, збережемо, визволимо, розвеселимо*). Такі грами в художніх текстах фіксуємо нечасто, бо, як слушно зауважує І. Кочан, вони виражають «дію, яка має відбуватися або після моменту мовлення, або після дії в минулому чи майбутньому часі, до якої вони відносяться» [35, с. 274].

Вибір майбутнього часу в цих піснях-славнях не випадковий: він безпосередньо пов'язаний зі сподіваннями українців на подальшу перемогу над ворогами та на відродження державності (особливо це стосується тих націй, які постійно потерпали від загарбників). Отож уважаємо, що в текстах «Ще не вмерла України» та «Ой у лузі червона калина» такі дієслова втілюють надію на щасливе життя, що є наслідком тривалого підпорядкування українських земель іншим імперіям, частих заборон на власну мову та культуру.

З іншого боку, гімн «Зродились ми великої години» має тільки одну форму майбутнього (з'єднаєм) і більше граєм теперішнього (йдемо, не сміє, несе, веде) та минулого (плекав, кормив, не дав) часів. Така організація тексту підкреслює іншу модель національної самоідентифікації: славень апелює не так до очікуваної перемоги, як до активної позиції та відповідальності нації в сьогоденні.

Водночас особливістю цього тексту є уживання дієслова наказового способу другої особи однини: *Вітчизні ти **будь** вірний до загину!* Ця форма називає пряме звернення до слухача й виражає відповідальність кожного представника нації за долю країни.

До того ж ознаки волевиявлення маємо і в славнях «Ще не вмерла України» (*Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці*) та «Ой у лузі червона калина» (*А ми наших братів-українців **визволимо**, А ми нашу славу Україну, гей-гей, **розвеселимо***). Вважаємо, що виділені дієслова майбутнього часу дійсного способу вжито в значенні наказового, оскільки вони не позначають реальної послідовності дій у майбутньому, а виконують функцію спонукання. У цих контекстах форми *запануєм, визволимо, розвеселимо* передають не інформацію про те, що станеться, а виражають заклик до єднання та боротьби заради батьківщини.

Типовою ознакою кожного аналізованого гімну є також наявність особових дієслів першої особи множини: *покажем, положим, станем, підіймемо, розвеселимо, станем, йдемо, не хочемо*. Такі форми називають

колективного суб'єкта дії (народу чи війська). Це важливий елемент пісень-славнів, адже він створює відчуття спільної відповідальності за долю країни в адресатів такого висловлювання.

Як відомо, в українській мові дієслова першої особи множини можуть мати паралельні закінчення, і тут в аналізованих текстах фіксуємо певні відмінності. Зокрема у творі «Ще не вмерла України» вживані форми тільки на *-ем* (*-єм*), *-им*: *запануєм, станем, покажем, положим*. Натомість у пісні-славні «Ой у лузі червона калина» маємо лише дієслова на *-емо, -имо*: *підіймемо, розвеселимо, визволимо, ізберемо, збережемо*. У гімні «Зродились ми великої години» фіксуємо водночас різні варіанти: *йдемо, хочемо, з'єднаєм*.

Інші особові форми вжито рідше. Але привертає нашу увагу препозиція частки *-ся* щодо дієслова (*Ще **ся** волі в Україні піснь гучна **розляже***). Такі аналітичні форми зворотного дієслова сьогодні вживають переважно в південно-західних діалектах, де частка *-ся*, що походить від давнього зворотного займенника, «не лексикалізувалася з дієсловом і може виступати стосовно нього як у препозиції, так і в постпозиції, перебуваючи іноді навіть на певній дистанції (найчастіше через одне слово) від дієслова» [5, с. 128]. До того ж таке вживання часто побутує у фольклорі, як наслідок, гімн близький до народно-поетичного мовлення.

Нефінітні (неспособові) форми в гімнах фіксуємо рідко, зокрема у текстах ужито кілька інфінітивів. Як відомо, за походженням такі дієслова «є скам'янілою формою дав.-місц. відм. однини віддієслівного іменника з основою на *-ї-*» [29, с. 220] і в контексті вони можуть виконувати синтаксичну роль будь-якого члена речення. В аналізованих гімнах вони зазвичай є:

- простим підметом: *Солодше нам у бою **умирати***;
- частиною складеного дієслівного присудка: *Не сміє брат на брата **йти** у бій*;
- обставиною, якщо присудок називає дію зі значенням руху: *Марширують наші добровольці у кривавий тан, **Визволяти** наших українців з ворожих кайдан*.

Також серед нефінітних форм у славні «Зродились ми великої години» привертає нашу увагу дієприкметник активного стану минулого часу із суфіксом *-вш-*, який є непродуктивним у сучасній українській мові: *Веде нас в бій борців упавших слава*. Водночас таке застаріле слово, на нашу думку, додає текстові конотацію урочистості.

3.1.3 Прислівник, службові частини мови, вигук

Серед інших частин мови у текстах аналізованих гімнів зрідка фіксуємо прислівники та вигуки, а службові частини мови (службові слова-морфеми за І. Вихованцем та К. Городенською [12]), зокрема сполучники, прийменники, частки в піснях-славнях здебільшого «оформлюють синтаксичні зв'язки й семантико-синтаксичні відношення між словами та реченнями і є морфологічно нечленованими граматичними одиницями» [12, с. 328]. Однак задля лінгвістичного аналізу національних пісень-славнів вважаємо за потрібне звернути увагу на деякі особливості вживання таких частин мови в кожному з гімнів.

Насамперед фіксуємо прислівник *солодко* в славні «Зродились ми великої години»: *Солодше нам у бою умирати, Як жити в путах, мов німі раби*. За семантичною функцією він є означальним (якісно-означальним), але виконує синтаксичну роль іменної частини складеного присудка. Уживання прислівника *солодше* у вищому ступені є одним із засобів створення стилістичної фігури – порівняння, оскільки в рядках зіставлені два способи життя – героїчна смерть у бою та рабське існування в неволі (перевага надана першому).

Особливу роль у славні «Ще не вмерла України» відіграє прислівник *ще* (*Ще не вмерла України ні слава, ні воля*). У першому рядку твору він означає «до цих пір, до цього часу» [60] та уособлює незнищенність української державності. Подібне смислове навантаження має цей прислівник також у вірші «Зродились ми великої години»: *Бо плач не дав свободи ще нікому, А хто борець – той здобуває світ*.

Уважаємо, що в інших рядках гімну «Ще не вмерла України» слово *ще* також може вказувати на реалістичність досягнення чого-небудь, здійснення бажаного, особливо в поєднанні з дієсловами майбутнього часу: *Ще* нам, браття молодії, усміхнеться доля. [...] Чорне море *ще* всміхнеться, дід Дніпро зрадіє, *Ще* у нашій Україні доленька наспіє. [...] *Ще* ся волі в Україні піснь гучна розляже та ін.

Серед службових частин мови привертає нашу увагу частка *а*, уживана на початку багатьох рядків в пісні-славні «Ой у лузі червона калина»: *А* ми тую червону калину підіймемо, *А* ми нашу славу Україну, гей-гей, розвеселимо. [...] *А* ми наших братів-українців визволимо, *А* ми нашу славу Україну, гей-гей, розвеселимо та ін.. На нашу думку, у цих рядках вона має підсилювально-видільне значення, адже підкреслює вагому роль суб'єкта колективної дії (*ми-образу*) та виконує ритмічно-організаційну функцію в пісні-славні.

Неодноразово фіксуємо в цьому ж тексті вигук *гей*, який додає славному емоційності (*Гей*, у полі ярої пшениці золотистий лан, Розпочали стрільці українські з ворогами тан) та його варіант *гей-гей* (*А* ми тую ярую пшеницю ізберемо, *А* ми нашу славу Україну, *гей-гей*, розвеселимо), що виражає волевиявлення адресанта. А вигук *ой* «уживається в ролі емоційно-експресивної підсилювальної частки» [61] та наближує гімн «Ой у лузі червона калина» до народно-поетичного мовлення: *Ой* у лузі червона калина похилилася, Чогось наша слава Україна зажурилася.

Отже, прислівники, службові частини мови та вигуки фіксуємо в текстах національних гімнів зрідка, але водночас деякі з них виконують вагому функцію в організації художнього змісту: уточнюють смислові відтінки, підсилюють емоційність, формують ритміко-інтонаційну структуру текстів та сприяють створенню патріотичного пафосу творів.

3.2 Синтаксичний аналіз національних славнів

Наступним етапом лінгвістичного аналізу національних гімнів є дослідження синтаксичних характеристик, адже структура речень теж неабияк впливає на звучання тексту та форму подання інформації. На цьому мовному рівні за комунікативною настановою речення у всіх аналізованих гімнах переважно розповідні: *Як повіє буйнесенький вітер з широких степів, То прославить по всій Україні січових стрільців*. У славні «Зродились ми великої години» фіксуємо одне спонукальне речення, яке містить дієслово наказового способу другої особи однини: *Вітчизні ти будь вірний до загибелі!* Водночас вважаємо, що спонукальну модальність також мають рядки з інших гімнів: *Душу, тіло ми положим за нашу свободу, І покажем, що ми, браття, козацького роду; А ми тую ярую пшеницю ізберемо, А ми нашу славу Україну, гей-гей, розвеселимо*. За структурою ці речення є розповідними, але виражають не просто повідомлення про майбутню дію, а волевиявлення мовця, заклик до єднання народу та боротьби проти ворогів.

За будовою у всіх гімнах переважають складні речення, але найчастотнішими є саме безсполучникові: *Чорне море ще всміхнеться, дід Дніпро зрадіє, Ще у нашій Україні доленька наспіє; Ой у лузі червона калина похилилася, Чогось наша слава Україна зажурилася; Зродились ми великої години, З пожеж війни і з полум'я вогнів, Плавав нас біль по втраті України, Кормив нас гнів і злість на ворогів*. Уважаємо, що такі конструкції роблять пісні-славні ритмічними, легшими для сприйняття, запам'ятовування та співу.

Зрідка фіксуємо складнопідрядні: *Як повіє буйнесенький вітер з широких степів, То прославить по всій Україні січових стрільців*. А також речення з різними видами зв'язку: *І ми йдемо у бій життєвому, Тверді, міцні, незламні, мов граніт, Бо плач не дав свободи ще нікому, А хто борець – той здобуває світ*. Нечасте вживання таких конструкцій, імовірно, зумовлене тим, що вони можуть порушити урочисту ритмомелодію тексту.

Із погляду пунктуації варто звернути увагу на рефрен твору «Ще не вмерла України», який є багатокomпонентним реченням: *Душу, тіло ми*

положим за нашу свободу, І покажем, що ми, браття, козацького роду. Зважаючи на наявність коми при одиничному неповторюваному сполучнику і між першими двома предикативними одиницями, можемо зробити висновок, що він поєднує частини складносурядного речення. Згідно з редакцією Українського правопису 2019 року між частинами складного речення, поєднаних сурядним зв'язком, ставимо кому [68, с. 221]. Але в пісні предикати *положим* і *покажем* за семантикою можна розглядати і як сурядний ряд словоформ (між якими кому в такому випадку не ставимо), який стосується одного суб'єкта – *ми*.

Далі проаналізуємо синтаксичні одиниці за наявністю чи відсутністю в аналізованих текстах ускладнювальних компонентів. Зазначимо, що «ускладнене речення, репрезентуючи два чи більше повідомлення про дійсність, оприявнює певне співвідношення між одиницями інформації – пріоритетною та коментувальною, уточнювальною чи пояснювальною пропозиціями» [41, с. 493].

Найбільше ускладнених речень у славні «Ще не вмерла України», дещо менше – у пісні «Зродились ми великої години». Але зазвичай вони містять сурядні ряди словоформ (однорідні члени речення): *А завзяття, праця щира свого ще докаже, Ще ся волі в Україні піснь гучна розляже, За Карпати відоб'ється, згомонить степами, України слава стане поміж народами; Душу, тіло ми положим за нашу свободу, І покажем, що ми, браття, козацького роду; Зродились ми великої години, З пожеж війни і з полум'я вогнів; Соборна Українська держава Вільна й міцна від Сяну по Кавказ та ін.*

Наведені приклади не порушують ритміку тексту, хоча вони «якісно й кількісно збільшують сукупний зміст думки» [40, с. 194]. Натомість у цих гімнах зрідка фіксуємо інші ускладнювальні компоненти, зокрема:

- звертання: *Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля. Станем, браття, в бій кривавий від Сяну до Дону. Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці* (хоча не виключаємо, що в останньому наведеному прикладі слово *браття* може виконувати роль уточнювальної прикладки);

- відокремлене означення: *І ми йдемо у бою життєвому, Тверді, міцні, незламні, мов граніт;*
- порівняльний зворот: *І ми йдемо у бою життєвому, Тверді, міцні, незламні, мов граніт; Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці.*

А речення гімну «Ой у лузі червона калина» ускладнені тільки вигуками: *А ми тую ярюю пшеницю ізберемо, А ми нашу славу Україну, гей-гей, розвеселимо; Гей, у полі ярюї пшениці золотистий лан, Розпочали стрільці українські з ворогами тан.*

Відсутність напівпредикативних зворотів (відокремлених означень, прикладок, додатків, обставин) та пояснювально-уточнювальних елементів у гімнах зумовлена тим, що такі компоненти уповільнюють темп мовлення, ускладнюють сприйняття тексту й можуть порушити ритм і мелодійність гімну, що є важливими для цього жанру. Отже, аналіз синтаксичних рівнів пісень-славів «Ще не вмерла України», «Ой у лузі червона калина» та «Зродились ми великої години» показує, що автори гімнів свідомо надають перевагу простішим граматичним конструкціям заради ритму і мелодики.

3.3 Стилiстичнi фiгури та тропи

Важливим складником художнього мовлення є стилістичні фігури та тропи, адже саме вони забезпечують емоційність, виразність та образність тексту. За допомогою них автор передає не лише зміст, а й настрій ліричного героя, оцінку подій. Стилiстичнi фiгури й тропи традиційно асоціюються з літературознавчим аналізом, але водночас вони також є невід'ємною частиною лінгвістики тексту (недарма в українському мовознавстві в останні роки активно вивчають лінгвостилістику).

На нашу думку, такі прийоми не лише є засобом естетизації тексту, а й слугують інструментом зображення ключових тем та мотивів твору, спрямовують увагу читача на важливі деталі, створюють певний ритм і мелодію мовлення. Завдяки лінгвістичному аналізу в такому аспекті зможемо

встановити, як лексичні одиниці та граматичні форми й конструкції взаємодіють для реалізації естетичної функції.

Підкреслимо, що стилістичні фігури та тропи охоплюють усі мовні рівні (фонетичний, морфемно-словотвірний, лексичний, морфологічний та синтаксичний). Про деякі прийоми ми вже згадували під час розгляду фонетичного (анафора) та лексичного (тавтологія, антитеза) рівнів.

Використання стилістичних фігур у художньому стилі полягає в тому, «що на денотативний зміст мовних одиниць накладаються ще елементи виразності, які виникли в результаті операцій тотожності, схожості, суміжності, контрасту і які є тим образним субелементом, що дає «прирощення» значення. [...] Фактично тропи є стилістично маркованою вторинною номінацією» [45, с. 327]. У гімнах, що є символами національної єдності, такі засоби допомагають створити піднесений тон, утвердити ідею свободи, мужності, духовної сили народу.

Наразі немає загальновизнаної єдиної класифікації стилістичних фігур. У широкому розумінні вони включають *тропи* (різновиди метафори (антономазія, персоніфікація, алегорія) та метонімії (синекдоха, перифраза, евфемізм), а також іронію, епітети, порівняння, гіперболу, мейозис, літоту та багато інших).

У вузькому значенні стилістична фігура – це «синтаксичний зворот, що порушує мовні норми, вживається для надання мовленню емоційного, емоційно-імперативного забарвлення» [31, с. 432]. Отже, тропи зазвичай визначають на межі слів та словосполучень, а власне стилістичні фігури – на рівні речення або тексту.

Серед тропів найбільше метафор (переважно персоніфікацій), які постають «як результат переносу прямого значення слова на об'єкт, якому ця дія, стан, процес, властивість, якість не властиві за усталеними нормами» [26, с. 178]. Їх фіксуємо в тексті «Ще не вмерла України»: *не вмерла ні слава, ні воля; усміхнеться доля; Чорне море всміхнеться; дід Дніпро зрадіє;*

доленька наспіє; праця докаже; піснь відоб'ється; слава стане поміж народами та інші.

Є метафори і в славні «Зродились ми великої години» (*плекав нас біль; кормив нас гнів і злість; плач не дав свободи; клич несе правду; з'єднати під прапором свободи; слава веде в бій*). У тексті «Ой у лузі червона калина» цей троп фіксуємо зрідка, адже славень переважно змальовує конкретні образи природи: *Україна зажурилася, розвеселимо Україну, вітер прославить стрільців, розпочали стрільці українські з ворогами тан.*

Серед метонімії вжито фразеологізм *положити душу, тіло* як приклад синекдохи зі значенням «пожертвувати життям заради когось або чогось» (у контексті славня «Ще не вмерла України» – заради батьківщини).

Усі аналізовані гімни насичені епітетами, які роблять тексти образнішими: *браття молодії, праця щира, піснь гучна, козацького роду, червона калина, з ворожих кайдан, буйнесенький вітер, великий нарід, гордий клич, борців упавших* та інші.

До ще однієї стилістичної фігури належать художні порівняння, які «є одним зі специфічних мовно-виражальних засобів синтаксичної організації художніх текстів» [73, с. 93]. На нашу думку, в аналізованих піснях-славнях вони підкреслюють силу українців у боротьбі проти загарбників: *Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці; Тверді, міцні, незламні, мов граніт; Солодше нам у бою умирати, Як жити в пугах, мов німі раби.*

Особливу увагу в гімні варто приділити фігурам поетичного синтаксису, зокрема інверсії («стилістична фігура художнього мовлення, що полягає у незвичному, часто одивненому розташуванні слів у реченні, очевидному порушенні синтаксичної конструкції задля смислового увиразнення висловлення» [30, с. 419]). Непрямий порядок слів фіксуємо у всіх гімнах: *Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці; Розпочали стрільці українські з ворогами тан* (препозиція присудка щодо підмета); *Душу, тіло ми положим за нашу свободу* (додаток перед присудком); *Веде нас в бій борців упавших слава. Для нас закон найвищий – то наказ* (означення після означуваного слова) та

деякі інші. Інверсія допомагає зберегти ритміку й мелодійність тексту, а також акцентує увагу слухачів на ключових моментах аналізованих пісень-славнів.

Нагромадження однорідних присудків (*піснь розляже, відоб'ється, згомонить*) або означень (*тверді, міцні, незламні, мов граніт*) формує ще одну стилістичну фігуру – ампліфікацію, яка теж підсилює емоційність гімнів.

А особливістю славня «Ой у лузі червона калина похилилася» є використання в ньому паралелізму: *Ой у лузі червона калина похилилася, Чогось наша славна Україна зажурилася*. Стилістичний прийом полягає у зіставленні природних явищ з історичними подіями ХХ ст. (визвольними змаганнями УСС): *Гей, у полі ярої пшениці золотистий лан, Розпочали стрільці українські з ворогами тан*.

Отже, дослідження стилістичних фігур і тропів у текстах національних гімнів засвідчує, що образність творів вибудовується через активне використання метафоричних і метонімічних перенесень, епітетів, порівнянь та різноманітних синтаксичних фігур. Сукупність цих засобів формує піднесене емоційно-стилістичне звучання гімнів, увиразнює ідею боротьби, свободи й незламності українського народу.

Висновки до розділу 3

Проведений аналіз граматичних і стилістичних особливостей українських національних пісень-славнів засвідчив, що цей різновид мовного жанру гімну має цілісну систему мовних засобів, підпорядковану головній меті – утвердженню національної єдності, патріотизму й духовної стійкості народу. Граматичний рівень усіх аналізованих текстів характеризується цілеспрямованим добором частин мови (центральною постають іменники, прикметники та дієслова), а також певних синтаксичних конструкцій (переважно розповідних безсполучникових речень та різних ускладнювальних компонентів).

Дослідження вжитих у гімнах тропів і стилістичних фігур засвідчило, що образність текстів ґрунтується на активному використанні метафоричних і

метонімічних перенесень, епітетів, порівнянь, інверсій, ампліфікації та паралелізму. Ці прийоми також забезпечують змістову цілісність національних славнів, роблять ці пісні емоційно наскраженними та підсилюють патріотичний пафос творів.

ВИСНОВКИ

Лінгвістика тексту як окремий напрям мовознавчих досліджень сформувалася в 60-х роках ХХ ст., однак її витoki сягають античності. Ця наука досліджує текст як цілісну та зв'язну одиницю, зокрема його структурно-граматичні, семантико-змістові та комунікативно-прагматичні характеристики. Об'єктом аналізу можуть бути тексти різних стилів та жанрів, а предметом – мовні одиниці різних рівнів (фонетичного, морфемно-словотвірного, лексичного, граматичного), які забезпечують його цілісність та реалізують комунікативний задум автора.

Теорія мовних жанрів дала підґрунтя для подальшого розвитку жанрології в лінгвістиці. В українській науці терміни *мовний жанр* і *мовленнєвий жанр* часто вживають як синоніми, однак доцільно розрізняти їх: мовний жанр – це історично усталена модель тексту, а мовленнєвий жанр є її конкретною реалізацією в комунікативній ситуації.

В аспекті лінгвістичного аналізу досліджено гімн, що є урочистим поетично-музичним твором, в основі якого – ушлявлення держави, народу, громадського діяча, ідеї тощо. Серед загальних ознак таких текстів – віршована форма, милозвучність та ритмічна впорядкованість, висока емоційно-експресивна насаженість, музичний супровід, урочистий тон, чимало художніх засобів.

Упродовж століть з'явилося чимало різновидів гімну як мовного жанру: релігійні, військові, революційні, партійні, державні та інші. Уважаємо, що досліджувані тексти «Ще не вмерла України», «Ой у лузі червона калина», «Зродились ми великої години» в контексті сьогодення функціонують саме як національні пісні-славні. Уважаємо, що слід розмежовувати *національний* і *державний гімни*: якщо перший символізує спільноту (націю), яка усвідомила власну ідентичність, та необов'язково має офіційний статус, то другий закріплений законодавчо та виконує функцію символу державного суверенітету.

Національні гімни упродовж багатьох десятиліть супроводжували українців у боротьбі за свободу, у хвилини радості й скорботи, на рідній землі та в еміграції. Тому ключовим в аналізованих піснях-славнях постає образ народу та рідної землі, що символізують єдність нації та її прагнення до свободи. Такі твори мають виразно патріотичний характер, утверджують волю та гідність українців, виконують об'єднавчу роль, згуртовуючи суспільство навколо ідеї державності та незалежності. Завдяки цьому вони не втрачають своєї актуальності упродовж різних історичних епох, залишаючись духовним символом народу.

Проведений лінгвістичний аналіз національних гімнів на фонетичному, морфемно-словотвірному та лексичному рівнях засвідчив, що всі вони мають чимало спільних рис. Зокрема дослідження фонетичного рівня показало, що для всіх славнів характерна милозвучність та ритмічна впорядкованість. Фоностилістичні засоби (асонанс, алітерація, анафора) забезпечують гармонійність текстів і посилюють емоційний вплив на слухача. На морфемно-словотвірному рівні у всіх національних піснях-славнях фіксуємо наявність спільнокореневих одиниць на позначення народу та рідної землі. Також простежуємо активне використання суфіксального способу словотворення, зокрема для утворення демінутивів (*вороженьки, доленька, буйнесенький*). Зменшено-пестливі назви є виразником українського менталітету та уособлюють зв'язок із народно-розмовною традицією.

Основу словникового складу національних славнів становлять певні лексико-семантичні групи (*назви рідної землі, топоніми, явища природи, абстрактні поняття, дієслова буття* та ін.). Синоніми в аналізованих текстах є засобом урізноманітнення ключових для національного гімну понять: народу, рідної землі, свободи. Антоніми виражають ідею протистояння добра та зла, відображаючи боротьбу українського народу проти загарбників (*браття – вороженьки*). За походженням у всіх національних гімнах переважає питома українська лексика, а запозичення, хоч і фіксуємо їх зрідка, є давніми. Активна лексика становить основу текстів, а поодинокі архаїзми,

народно-поетичні форми, зменшено-пестливі назви, розмовні елементи є засобами експресії. Усі гімни мають в основі переважно загальноповжитану та міжстильову лексику. У цих текстах не виявлено жаргонізмів, арготизмів, професіоналізмів та інших різновидів лексики, обмеженої певними чинниками, що забезпечує зрозумілість текстів для народу.

На морфологічному рівні серед іменників зафіксовано більше загальних назв, але ключовими для національних славнів є саме оніми (*Дніпро, Карпати, Чорне море, Дон, Сян*), які уособлюють зв'язок з рідною землею. З-поміж апелятивів у тексті «Ой у лузі червона калина» переважають конкретні назви природи, а в гімнах «Ще не вмерла України» та «Зродились ми великої години» більше абстрактних понять, що виражають духовні цінності народу (*воля, слава, доля, правда*). В аналізованих творах серед іменників фіксуємо також національні мовні символи: *калина, доля, душа, кров* та інші. Прикметники в текстах (здебільшого якісні) часто слугують засобом возвеличення рідної землі (*славна Україна, рідний край*) та народу (*тверді, міцні, незламні*). Спільною граматичною рисою в національних гімнах є також активне використання особового (*ми*) і присвійного (*наш*) займенників, які формують колективний образ суб'єкта дії. А вживання повних нестягнених форм (*молоді, тую, Українська*) втілює зв'язок із народнопоетичною традицією.

Дієслівна система національних гімнів переважно представлена формами дійсного способу. Щоправда, у славнях «Ще не вмерла України» та «Ой у лузі червона калина» переважають форми майбутнього часу, що втілює віру народу в кращу долю, а в тексті «Зродились ми великої години» – теперішнього та минулого. А вжиті в піснях-славнях дієслова наказового або дійсного способу в значенні наказового мають функцію заклику адресата до дії – боротися за долю батьківщини.

На синтаксичному рівні тексти національних гімнів переважно містять розповідні безсполучникові речення, які підсилюють мелодійність і полегшують запам'ятовування творів. Сурядні ряди словоформ, порівняльні

звороти, звертання та інші компоненти ускладнених речень не порушують ритмічної організації цих пісень. Стилїстичні фігури та тропи збагачують експресивність пісень-славнів та підсилюють патріотичний пафос аналізованих творів.

Отже, проведений лінгвістичний аналіз текстів «Ще не вмерла України», «Ой у лузі червона калина» та «Зродились ми великої години» дав змогу встановити комплекс їхніх специфічних мовних характеристик на різних рівнях лінгвальної системи, що слугує підставою для уналежнення цих текстів до національних пісень-славнів – різновиду гімну як мовного жанру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авксентьєва Г. А. Людина і природа в українській літературі ХХ століття. *Science and Education a New Dimension. Philology*, VII(63). 2019. С. 7–10.
2. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генології. Київ : Видавничий центр «Академія», 2006. 246 с.
3. Бацевич Ф., Кочан І. Лінгвістика тексту : підручник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 316 с.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 342 с.
5. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 246 с.
6. 10 березня 1865 року вперше прозвучав майбутній гімн України «Ще не вмерла Україна». *Український дощ*. URL: https://ukrrain.com/10_bereznya_1865_roku_vpershe_prozvuchav_majbutnij_gimn_ukraini_shhe_ne_vmerla_ukraina.html (дата звернення: 14.11.2025).
7. Боднар Ю. Державний гімн України в контексті мовного жанру. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Філологічний факультет. 25–27 квітня 2023 року*. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2023. С. 31–32.
8. Боднар Ю. Фонетичні засоби творення державного гімну України. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Філологічний факультет. 16–18 квітня 2024 року*. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2024. С. 15–16.
9. Боднар Ю. Порівняльний аналіз гімну й панегірику як мовних жанрів. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Філологічний*

- факультет. 12–15 травня 2025 року. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2025. С. 49–50.*
10. Вавринюк Т. І. Поетичний текст в аспекті лінгвістичного аналізу. Філологічні студії: *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2009. Вип. 3. С. 82–86.
 11. Верменич Я. П. Чубинський як дослідник національної правової культури України. *Український історичний збірник*. 2000. № 3. С. 189–202.
 12. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. Київ : Пульсари, 2004. 398 с.
 13. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
 14. Герасим Смотрицький «Зри сія знаменія княжате славнаго...». *Ізборник*. URL: http://litopys.org.ua/old14_16/old14_27.htm (дата звернення: 12.05.2025).
 15. Діптан І. Іван Лисяк-Рудницький про українське націєтворення в європейському контексті. *Сіверянський літопис*. 2020. № 6. С. 63–76.
 16. Дружинець М. Л. Українське усне мовлення : психо- та соціофонетичний аспекти : монографія. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 580 с.
 17. Дудик П. С. Стилїстика української мови : навчальний посібник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
 18. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. Корсунь-Шевченківський : ФОП В. М. Гавришенко, 2015. 912 с.
 19. Енциклопедія історії України : у 10 т. Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2010. Т. 7 : Мл – О. 725 с.
 20. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 1982–2012.
 21. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту. Київ : Академія, 2009. 264 с.

22. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
23. Журавльова С. С. Українська панегірична поезія доби Бароко в умовах російського колоніалізму. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Літературознавство. 2014. Вип. 39. С. 78–81.
24. Загнітко А. Лінгвістика тексту. Теорія і практикум : науково-навчальний посібник. Донецьк : ДонНУ, 2006. 290 с.
25. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни : у чотирьох томах. Т. 1. Донецьк : ДонНУ, 2012. 402 с.
26. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни : у чотирьох томах. Т. 2. Донецьк : ДонНУ, 2012. 350 с.
27. Заславська Л. В., Голубовська В. С., Дорогих С. О. Державний гімн України: історико-правові аспекти : збірник документів і матеріалів. Київ : «Видавничий дім “АртЕк”», 2020. 98 с.
28. Звідки взялись слова «Від Сяну до Дону»? І чому в гімні України лише один куплет? *New Voice*. URL: <https://podcasts.nv.ua/episode/18834.html>.
29. Історична граматики української мови : навч. посібник для студ. філол. ф-тів ун-тів і пед. ін-тів / М. А. Жовтобрюх, О. Т. Волох, С. П. Самойленко, І. І. Слинько. Київ : Вища школа, 1980. 318 с.
30. Калита О. М. Стилiстичний аналіз художнього тексту за мовними рівнями: на прикладі уривка з оповідання Володимира Винниченка «Студент». *Дивослово*. 2015. № 4. С. 47–49.
31. Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія : у двох томах. Т. 1 Київ : ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
32. Козловець М. А. Ментальність українського народу і процеси державотворення. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2018. Вип. 1 (84). С. 48–53.
33. Колоїз Ж. Історична граматики української мови : практичний довідник. Кривий Ріг, 2014. 76 с.

34. Кость С. Семантико-теоретичний аналіз функціонування терміна дискурс. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Проблеми української термінології. 2010. № 675. С. 121–124.
35. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 423 с.
36. Кочан І. Числівники в художньому тексті. *Вісник Львівського університету*. Серія: Філологія. 2009. Вип. 46. Ч. II. С. 197–206.
37. Кочерган М. П. Слово і контекст. Лексична сполучуваність і значення слова. Львів : вид-во при Львівському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1980. 184 с.
38. Кузьменко О. Ю. До проблеми кореляції понять «мовленнєвий жанр» і «мовленнєвий акт». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2014. Вип. 48. С. 80–83.
39. Кузьменко О. «Ой у лузі червона калина ...» : або чому стрілецька пісня стала символом визвольної війни та маркером української ідентичності. *Народознавчі зошити*. 2022. № 3 (165). С. 706–720.
40. Кульбабська О. В. Напівпредикативні конструкції як засіб компресії («згущення думки»). *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. Київ, 2011. Вип. 7. С. 191–195.
41. Кульбабська О., Тесліцька Г. Семантико-синтаксична структура простих речень із напівпредикативними ад'єктивними компонентами. *Молодий вчений*. 2019. № 10 (74). С. 492–496.
42. Лепша І. Гімни України (пісні-славні). Чернівці : Друк Арт, 2017. 112 с.
43. Лисенко Н. Специфіка художнього слова і його функціональні вияви в українській літературі. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2012. С. 333–338.
44. Лінгвістичний аналіз тексту : практикум : навч. посіб / Н. М. Алексєнко, Л. В. Бутко, К. Л. Сізова, В. В. Шабуніна. Кеменчук, 2018. 243 с.
45. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.

46. Німчук В. В. Історія української мови. Морфологія. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1978. 539 с.
47. Павлик Н. Звукова організація тексту як спосіб емоційного впливу в художньому дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія : збірник наукових праць. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 53. Т. 1. С. 136–139.
48. Пасічна О. В. Лінгвостилістичні особливості офіційно-ділових текстів. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2018. Вип. 7. С. 181–191.
49. Поворознюк С. І. Специфіка лінгвостилістичного аналізу публіцистичних текстів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)* : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 2. С. 120–125.
50. Погребенник Ф. Українські пісні-гімни. Київ : «Знання» України, 1992. 64 с.
51. Про Державний Гімн України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-IV#Text> (дата звернення: 01.11.2025).
52. Радевич-Винницький Я. Україна : від мови до нації. Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1997. 360 с.
53. Руда Г. Лінгвометодичні основи фоностилістичного аналізу тексту. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2020. Вип 27. Т. 4. С. 192–197.
54. Руда Н. В. Демінутивна енантіосемія в українській мові. *Studia linguistica*, 2017. Вип. 11. С. 165–174.
55. Русанівський В. М. Історія української літературної мови : підручник. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.
56. Рускуліс Л. В. Методика навчання лінгвістичного аналізу художнього тексту у ВНЗ та загальноосвітній школі: порівняльний аспект. *Збірник*

наукових праць. Педагогічні науки. Вип. 52. Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. С. 356–362.

57. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
58. Символіка Організації українських націоналістів. *Wayback Machine*. URL: <https://web.archive.org/web/20170320084050/http://www.kmoun.info/2017/01/12/simvolika-organizatsiyi-ukrayinskih-natsionalistiv/> (дата звернення: 11.11.2025).
59. Словник тропів і стилістичних фігур / авт.-укл. В. Ф. Святовець. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 176 с.
60. Словник української мови в 11 томах. URL: <https://sum.in.ua/> (дата звернення: липень–жовтень 2025 р.).
61. Словник української мови в 20 томах. URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=1&page=0> (дата звернення: травень–жовтень 2025 р.).
62. Співаник УПА : проєкт зі збереження спадщини української еміграції. Видання закордонних частин ОУН і Братства б. вояків УПА ім. св. Юрія Переможця, 1950. 162 с.
63. Тараненко О. О. Мова як дзеркало етнічної ментальності : так і ні (кілька мовних явищ). *Мовознавство*. 2021. Вип. 6. С. 3–23.
64. Тараненко О. О. Про демінутив як вияв національної ментальності (деякі міжмовні паралелі). URL: <https://h1.nu/1eGAV> (дата звернення: 15.11.2025 р.)
65. Ткаченко О. Мова і національна ментальність (спроба сучасного синтезу). Київ : Грамота, 2008. 240 с.
66. Ткаченко О. Мовні критерії національної ментальності. Матеріали до української етнології : зб. наук. пр. Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 1995. Вип. 1(4). С. 212–220.

67. Українська мова : енциклопедія / Русанівський В. М. та ін. Вид. 2-ге, випр. і допов.. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.
68. Український правопис / за ред. Мазніченко Є. І. та ін.. Київ : Наукова думка, 2019. 390 с.
69. Форманова С. Іван Ковалик – засновник дисципліни «Лінгвістичний аналіз тексту». *Вісник Львівського університету. Серія: Філологічна*. 2017. Випуск 64. Ч. II. С. 268–273.
70. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. Т. 35. Київ : Наукова думка, 1982. С. 7–74.
71. Хорошилов О. Ю. Естетичний інструментарій формування уявних спільнот : феномен національного гімну. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2021. Вип. 34. С. 212–231.
72. Цепкало Т. О. Стилiстичнi функцiї абстрактних iменникiв у структурi поетичних текстiв Б.-І. Антонича. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика*. Вип. IX. Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. С. 279–282.
73. Шатілова Н. О. Порівняння в мовно-образній системі художнього тексту (на матеріалі творів Сидора Воробкевича). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Т. 34 (73). № 1. Ч. 1. С. 92–97.
74. Яблонська Т. М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту : навчальний посібник для студентів. Одеса, 2019. 325 с.
75. Niewiara A. Aksjologiczna wartość hymnów państwowych słowian w ujęciu porównawczym. *LingVaria*. 2022. № 1. S. 215–238.

ДОДАТОК

ТЕКСТИ АНАЛІЗОВАНИХ ТА ЗГАДАНИХ У РОБОТІ ГІМНІВ

*(Тексти подаємо за джерелами
в списку використаної літератури: 14, 42)*

«Боже великий, єдиний»

(вірш написав у 1885 р. О. Кониський,
текст вважають українським духовним славнем)

Боже великий, єдиний,
Нам Україну храни,
Волі і світу промінням
Ти її осіни.
Світлом науки і знання
Нас, дітей, просвіти,
В чистій любові до краю,
Ти нас, Боже, зрости.
Молимося, Боже єдиний,
Нам Україну храни,
Всі свої даски й щедроти
Ти на люд наш зверни.
Дай йому волю, дай йому долю,
Дай доброго світа.
Щастя дай, Боже, народу
І многая, многая літа!

«Вічний революціонер»

(вірш І. Франка, написаний у 1880 р.)

Вічний революціонер –
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щастя й волю,-
Він живе, він ще не вмер.
Ні попівські тортури,
Ні тюремні царські мури,
Ані війська муштровані,
Ні гармати лаштовані,
Ні шпійонське ремесло
В гріб його ще не звело.

Він не вмер, він ще живе!
Хоч від тисяч літ родився,
Та аж вчора розповився
І о власній силі йде.
І простується, міцніє,
І спішить туди, де дніє;

Словом сильним, мов трубою,
Міліони зве з собою,-
Міліони радо йдуть,
Бо се голос духа чуть.

Голос духа чути скрізь:
По курних хатах мужицьких,
По верстатах ремісницьких,
По місцях недолі й сліз.
І де тільки він роздасться ,
Щезнуть сльози, сум нещастя,
Сила родиться й завзяття
Не ридать, а добувати,
Хоч синам, як не собі,
Кращу долю в боротьбі.

Вічний революціонер –
Дух, наука, думка, воля –
Не уступить пітьмі поля,
Не дасть спутатись тепер.
Розвалилась зла руїна,
Покотилася лавина,
І де в світі тая сила,
Щоб в бігу її спинила,
Щоб згасила, мов огонь,
Розвидняючийся день?

«Для України живем»

(текст О. Грицяя вважають славнем
українських емігрантів в Америці)

Гей, за морем, за широким
Разом нас судьба звела.
Край далекий на чужині
Нам за Вітчизну дала.

Але ми, козацькі діти,
Тямим предків-козаків!
Понад морем, над широким,
Кличем до своїх братів:

Як прийдеться стати разом,
Ми в Україну підем,
Бо для неї лиш на світі,
Для України живем!

Ми українці до скону,
В нас є сила козаків,
Не розлучать нас ні море,
Ні межі чужих країв!

Сонце всюди нам принесе
Подих нашої землі,
Клич її ми всі почуєм
І за морем в чужині.

«Живи, Україно, прекрасна і сильна»
(гімн Української РСР створив П. Тичина,
пізніше деякі зміни в тексті зробив М. Бажан)

Живи, Україно, прекрасна і сильна,
В Радянськiм Союзi ти щастя знайшла.
Між рівними рівна, між вільними вільна,
Під сонцем свободи, як цвіт, розцвіла.

Приспів:

Слава Союзу Радянському, слава!
Слава Вітчизні народів-братів!
Живи, Україно, радянська державо,
Возз'єднаний краю на віки-віків!

Нам завжди у битвах за долю народу
Був другом і братом російський народ,
І Ленін осяяв нам путь на свободу,
І Сталін веде нас до світлих висот.

Приспів.

Розіб'ємо всі ми ворожі навали
Народного гніву священним мечем!
Під стягом радянським ми дужними стали
І в світ комунізму велично ідем!

Приспів.

«Журавлі»
(слова Б. Лепкого, музика Л. Лепкого)

Чуєш, брате мій,
Товаришу мій,
Відлітають сірим шнурком
Журавлі у вирій.

Приспів:

Кличуть: кру-кру-кру...
 На чужині умру,
 Заки море перелечу,
 Крилонька зітру,
 Крилонька зітру,
 Кру-кру-кру...

Мерехтить в очах
 Безконечний шлях,
 Гине, гине в темній мряці
 Слід по журавлях.

Приспів.

«За тебе, Україно»

(перший гімн українців-емігрантів в Америці;
 автор слів – В. Щурат)

Далека ти, а близька нам,
 Кохана вітчино!
 Як сонце з неба твоїм ланам,
 Ти світиш нам водно.
 Світи нам, вітчино, світи,
 Кохана Україно,
 Щоб знали ми, куди нам йти
 У слухну́ю годину.

Приспів:

У бій! У бій!
 За світлий прапор твій,
 За тебе, Україно!
 За тебе, Україно!

Як птахи ті, що їх пожар
 Прогнав з-під рідних стріх,
 На перший поклик, хоча б з-під хмар,
 Ми злинемо до них.
 Поклич нас, вітчино, поклич,
 Кохана Україно!
 Ми злетимо, як козацтво у Січ,
 У слухну́ю годину.

Приспів.

Не даром ми тепер живем
 У вітчизні свобод,
 Ми знати будем, як без ярем
 Живе простий народ.
 Вставай лиш, вітчизно, вставай
 І нас клич, Україно,
 Ми здивуєм заморський наш край
 У слухну ю годину.
Приспів.

«Заповіт»

(у 1845 р. Т. Шевченко написав вірш «Як умру, то поховайте...»,
 твір став для українців своєрідним закликком до боротьби за волю)

Як умру, то поховайте
 Мене на могилі
 Серед степу широкого
 На Вкраїні милій,
 Щоб лани широкополі,
 І Дніпро, і кручі
 Було видно, було чути,
 Як реве ревучий.
 Як понесе з України
 У синєє море
 Кров ворожу... отойді я
 І лани і гори –
 Все покину, і полину
 До самого Бога
 Молитися... а до того
 Я не знаю Бога.
 Поховайте та вставайте,
 Кайдани порвіте
 І вражою злою кров'ю
 Волю окропіте.
 І мене в сем'ї великій,
 В сем'ї вольній, новій,
 Не забудьте пом'янути
 Незлим тихим словом.

«Зри сія знаменія княжате славнаго» (панегірик Г. Смотрицького)

Зри сія знаменія княжате славнаго,
 их же содержит дом его от вѣка давнаго,

И разумѣй, яко не туне и не без причины,
 о чом властнѣи и ширей повѣсть ти кто иной.
 Но яко достоин дѣлатель своея заплаты,
 не щадяще здравія никоея утраты,
 Крѣпко побѣждал различных сопостат полки
 и разгонял с короны драпѣжныя волки.
 И еще может,
 аще бог поможет.

Вооружеи воин змѣя поправ мужественно,
 копѣем сего посредѣ пронзе явественно,
 Яко древняго враждебника челоуѣческаго рода,
 понеже злomu з добрым не бывает згода.
 Боди, в князех избранный, мыслнаго сопостата,
 сего бо побѣждающим вѣчная заплата,
 И иным подавай сіе непобѣдимо оружїе,
 острѣйшее меча обоюдоостра слово божїе.
 Во время рати
 потреба дбати.

Вторый воин храбростію первому подобный,
 токмо оружїем отмѣнен, и то посел гробный,
 Меч бо обнажен в десницы имѣа острый обоюду,
 им же крѣпціи на враги прїемлют побѣду.
 Отсѣкай, Константине, мрак идолскїа лести, ¹
 хошет бо бог всѣм челоуѣком ся спасти,
 И отгоняй єретиков полки умовредныя,
 прїидоша бо в мир волки нещадныя.
 Иже не свыше щепится,
 сіе скоренится.

Восїяла звѣзда ясно от востока
 послѣдую первой, возвѣщенной от пророка,
 И приводит от Персиды трех царей со дары ²
 поклонитися со вѣрою цареви над цары.
 Твоя звѣзда нынѣ тому же послѣдує цареви,
 хотя всѣх сотворити жителя раєви.
 И убывает луна Ветхаго завѣта,
 сіяет бо солнце неприступнаго свѣта,
 В нем же ходя, не поткнется,
 но паче спасется.

Спасеніе Христово бог содѣя посредѣ земля,
 на крестѣ руцѣ прострѣ, всѣ к себѣ прїемля,

На нем же рукописаніє грѣх наших растерзав,
 из ветхаго челоуѣка нетлѣнно новаго создав.
 И ты крестное знаменіє не туне носиши,
 великому Константану им ся подобииши ³.
 Он бо на небеси сіє видѣвъ, побѣдил сопостаты,
 ты же побѣждай єретик и бѣсов тристаты.
 Крест бо похвала царемъ,
 бѣсом же незыснѣмый яремъ.

Великоя глубины богослова, княже, соименный,
 да сподобит тя господь бог вѣнец пріяти нетлѣнный,
 Во здравіи же телеснѣмъ благообразно долгоденствовати
 и во царствіи небесномъ со избранными радостно ликоствovati.
 Яко всѣмъ по чину представил єси божественное писаніє
 истиннаго бога и правды єго в похвалу и познаніє,
 Да всяк читааи, благолѣпно благодарит создателя
 и да не забываетъ достойна мзды своєа дѣлателя.
 Иже благоу часть избираетъ,
 от него ся не отнимаетъ.

«Зродились ми великої години»
 (пісня, створена на слова О. Бабія,
 у 1932 р. затверджена як славень ОУН)

Зродились ми великої години
 З пожеж війни, із полум'я вогнів,
 Плекав нас біль по втраті України,
 Кормив нас гнів і злість на ворогів.
 І ось ми йдем у бою життєвому –
 Тверді, міцні, незламні, мов граніт,
 Бо плач не дав свободи ще нікому,
 А хто борець, той здобуває світ.
 Не хочемо ні слави, ні заплати.
 Заплатою нам – розкіш боротьби!
 Солодше нам у бою умирати,
 Ніж жити в путах, мов німі раби.
 Доволі нам руїни і незгоди,
 Не сміє брат на брата йти у бій!
 Під синьо-жовтим прапором свободи
 З'єднаєм весь великий нарід свій.
 Велику правду – для усіх єдину,
 Наш гордий клич народів несе!
 Вітчизні ти будь вірний до загибуну,

Нам Україна вище понад усе!
 Веде нас в бій борців упавших слава.
 Для нас закон найвищий – то приказ:
 «Соборна Українська держава –
 Вільна й міцна, від Сяну по Кавказ».

«Мир вам, браття»

(слова написав І. Гушалевич, згодом текст Головна Руська Рада визначила славнем Галичини під час «Весни народів» 1848–1849 років)

Мир вам, браття, всім приносим.
 Мир – то наших отців знак,
 Мира з неба всі днесь просим,
 Чи багатий, чи бідак.
 Разом руки си подаймо
 І, як браття, ся любім,
 Одні другим помагаймо,
 К спільній меті поспішім!
 Що ж нам нині на заваді?
 Все вже зникло, тепер час!
 Далі й в мирі, далі й в ладі
 В ім'я Боже, лише враз!
 Мир вам, мир вам, руські діти,
 І гаразд вашим хатам!
 Разом сили сполучіте,
 Добре, добре буде нам!

«Не пора»

(вірш, який у 1880 р. написав І. Франко, на початку ХХ ст.
 був одним із найпопулярніших гімнів серед українців)

Не пора, не пора, не пора
 Москалеві й ляхові служити!
 Довершилась України кривда стара,
 Нам пора для України жити.
 Не пора, не пора, не пора
 За невігласів лить свою кров
 І любити царя, що наш люд обдира,
 Для України наша любов.
 Не пора, не пора, не пора
 В рідну хату вносити роздор!
 Хай пропаде незгоди проклята мара!
 Під України єднаймося прапор!
 Бо пора ця великая єсть: –

У завзятій, важкій боротьбі
 Ми поляжем, щоб волю, і щастя, і честь,
 Рідний краю, здобути тобі!

«Нова Січ»

(вірш Ю. Федьковича)

Нам нічого журитися –
 Усе гаразд буде.
 Ще не вмерла Україна,
 Не задавлять люде.
 Не задавлять «добрі» люде
 Давню славу непорочну,
 Нашу давню славу.
 Хоч нам орда татарська
 Січ розруйнувала,
 І бунчуки нам забрала –
 Усе гаразд буде.
 Ми нову Січ збудуємо
 Та у наших грудях.
 Ми таку Січ побудуєм,
 Щоб не зруйнували
 Ні орда татарська,
 Ні татарські діти.
 Бо ми будем будувати
 Правдов та просвітов.
 Бо ми будем будувати
 Правдов та просвітов.

«Новий марш української армії»

(змінений у 2017 році текст «Зродились ми великої години»)

Зродились ми великої години,
 З пожеж війни і полум'я вогнів.
 Плекав нас біль за долю України,
 Зростив нас гнів і лють на ворогів.
 Ми йдемо в бій переможним ходом,
 Тверді, міцні, незламні, мов граніт,
 Бо плач не дав нікому ще свободи,
 Хто борець, той здобуває світ.
 Велику суть для усіх єдину,
 Наш гордий клич народові несе
 Вітчизні будь ти вірний без упину
 Нам Україна вище понад все!

Веде нас в бій героїв наших слава.
 Для нас закон найвищий то наказ:
 «Соборна Українська є держава –
 Одна навік: від Сяну по Кавказ».

«Ой у лузі червона калина»

(за найвідомішою версією, автором слів є С. Чернецький – український громадський та театральний діяч, поет, перекладач)

Ой у лузі червона калина похилилася,
 Чогось наша славна Україна зажурилася.
 А ми тую червону калину підіймемо,
 А ми нашу славу Україну, гей-гей, розвеселимо.
 Марширують наші добровольці у кривавий тан,
 Визволяти наших українців з ворожих кайдан.
 А ми наших братів-українців визволимо,
 А ми нашу славу Україну, гей-гей, розвеселимо.
 Гей, у полі ярої пшениці золотистий лан,
 Розпочали стрільці українські з ворогами тан,
 А ми тую яру пшеницю ізберемо,
 А ми нашу славу Україну, гей-гей, розвеселимо.
 Як повіє буйнесенький вітер з широких степів,
 То прославить по всій Україні січових стрільців.
 А ми тую стрілецьку славу збережемо,
 А ми нашу славу Україну, гей-гей, розвеселимо.

«Україно»

(слова Т. Петриненка)

Дороги іншої не треба,
 Поки зорить Чумацький Шлях,
 Я йду від тебе і до тебе
 По золотих твоїх стежках.

Мені не можна не любити,
 Тобі не можна не цвісти,
 Лиш доти варто в світі жити,
 Поки живеш і квітнеш ти!

Приспів:

Україно, Україно,
 Після далечі доріг
 Вірне серце твого сина
 Я кладу тобі до ніг!

Бо ми кохаєм до нестями
 І ще не скоро наш кінець,
 Ще, може, нашими серцями
 Розпалим тисячі сердець.

Ще свічка наша не згоріла,
 Ще наша молодість при нас,
 А те, чи варте наше діло –
 То скажуть люди й скаже час.

«Ще не вмерла України»

(один із найпоширеніших варіантів тексту
 П. Чубинського з правками М. Вербицького)

Ще не вмерла України ні слава, ні воля.
 Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
 Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці,
 Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.
 Душу, тіло ми положим за нашу свободу,
 І покажем, що ми, браття, козацького роду.
 Станем, браття, в бій кривавий від Сяну до Дону,
 В ріднім краю панувати не дамо нікому;
 Чорне море ще всміхнеться, дід Дніпро зрадіє,
 Ще у нашій Україні доленька наспіє.
 Душу, тіло ми положим за нашу свободу,
 І покажем, що ми, браття, козацького роду.
 А завзяття, праця щира свого ще докаже,
 Ще ся волі в Україні піснь гучна розляже,
 За Карпати відоб'ється, згомонить степами,
 України слава стане поміж народами.
 Душу, тіло ми положим за нашу свободу,
 І покажем, що ми, браття, козацького роду.

«Я русин бил»

(автор – О. Духнович)

Я русин бил, єсмь і буду,
 Я родився русинóm,
 Чесний мій рід не забуду,
 Останусь єго синóm;
 Русин бил мій отець, мати,
 Руськая вся родина́,
 Русини сестри і брати

І широка дружина;
Великий мій рід і головний
Миру єсть современний,
Духом і силою славний,
Всім народам приємний.
Я світ узрів під Бескидом,
Первий воздух руський ссав
І кормився руським хлібом,
Русин мене колисав.
Коль первий раз отворив рот,
Руськоє слово прорік,
На азбуці первий мій пот
З молодого чола тік.
Руським потом я питан бил,
Руським ішов расходом
В широкий світ, но не забил
З своїм знатися родом. —
І тепер, хто питаєт мя?
Хто кормит, хто мя держит?
Самое руськоє плем'я
Мою годность содержит!
Прото тобі, роде мій,
Кленуся живим богом,
За печальний піт і труд твій
Повинуюся долгом.
І оддам ти, колько могу,
Прийми той щирый дарок,
Прийми вот маленьку книгу
І сей письменний рядок;
Прочес ж не забуду,
Серця моего скруху
Пожертвити; — я твій буду,
Твоїм другом і умру.